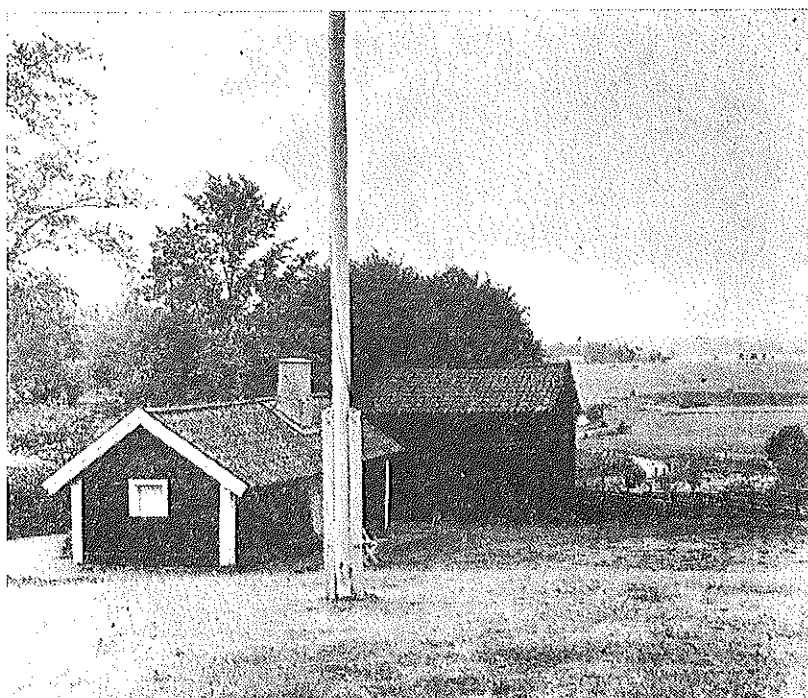

Skriftserie utgiven genom Ekeby Hembygds- och Fornminnesförening

Ur Ekeby sockens hävder

EKEBY KYRKA
RIBBINSKA GRAVKORET
SKOLAN FÖRE 1842

UTGIVEN GENOM
EKEBY HEMBYGDS- OCH
FORNMINNESFÖRENING

EKEBY KYRKA

På en liten höjd strax intill den ringlande Svartån och med vacker utsikt över "Ekeby sköna slätt" ligger Ekeby kyrka. Och där har den länge legat. Visserligen förlorar sig dess äldsta historia i dunkel, men nog vågar man påstå, att den var uppförd omkring år 1200. Uteslutet är ej heller, att uppförandet skedde åtskilligt tidigare.

Kyrkoherde Nils Curman, som var Ekeby herde 1750—81, har gjort en intressant utredning angående kyrkans ålder och ursprungliga gestalt. Han anser, att Ekeby kyrka måste ha funnits före Torpa och Säby kyrkor, eftersom Blåvik, Kopparhult, Ekla-bo och Finkullanäs av ålder hört till Ekeby socken, "ehuru dessa hemmans åboar ha mycket närmare och lättare att resa över Sommen åt Torpa och Säby kyrkor, där de nu ofta bevista gudstjänsten, och visserligen (d. v. s. för visso) ifrån början deltagit i dess underhållande, om de icke dessförinnan hade blivit förbundne till Ekeby kyrka". Curman drar vidare den slutsatsen, att Ekeby kyrka på grund av dess "bekvämare läge" torde vara äldre än Åsbo. Då Åsbo kyrka lär vara byggd 1181, skulle alltså Ekeby kyrka vara ännu äldre. Ja, den tydligen rätt lokalpatriotiske mannen håller t. o. m. före, att Ekeby kyrka kan och torde vara uppförd före år 1100! Men eljest är man alltid i äldre handlingar, t. ex. visitationsprotokoll, något anspråkslösare beträffande kyrkans ålder. Vid den visitation, som biskop Hedrén höll i Ekeby 1837, heter det sålunda, att kyrkan "med tämlig visshet" funnits på 1200-talet. Och det är ju vackert så!

I allmänna ordalag försöker Curman också berätta något om, hur den ursprungliga kyrkobyggnadens interiör kan ha sett sig: "Altaret intog främsta rummet i koret med duk och annan prydnad. Där lär den gamla träbilden i tornrummet, som skall teckna Kristus å korset, i början ha varit uppställd. På hans högra sida föreställdes Maria med barnet uti den bild, som nu förvaras i sakristian. Predikstolar funnos då ingenstädes i svenska kyrkor. Gudstjänsten förrättades gemenligen utan predikan med mässan-

de, sjungande och läsande, nästan alltsammans på latin. Vid kyrkodörren stod funten, varuti barnen blevo döpta. I vapenhuset nedlades värjor och andra vapen, tills folket gick hem igen. Omkring kyrkan har av ålder varit begravningsplats, dock med vidskeplig avsky för norra sidan. I därtill upprättad stapel vid kyrkan hade man klockor... Som allmännast varit brukligt, har man väl även i Ekeby brukat, vad man ansett lämpligt till gudstjänst och själarykt. Därtill nyttjades i synnerhet mässboken, kalk med patén, mässkläder m. m."

Under rubriken "Huru man fått medel till denna kyrkoinrättning" framhålles, att frivilliga gåvor utan tvivel utgjort grunden. Snart tillkommo testamentsförordnanden till kyrkan och prästen, varvid "betydligare egendom" tillföll dessa. Curman anser, att också böter för vissa förseelser från "kristendomens början" måst givas till kyrkan och de fattiga. Tidigt utgingo även gåvopenningar vid kyrkliga förrättningar, såsom dop, vigsel och begravning. Möjligen kan, fortfarande enligt Curman, någon förmögen odalman ha skänkt plats för kyrka och prästgård jämte därtill hörande jordareal.

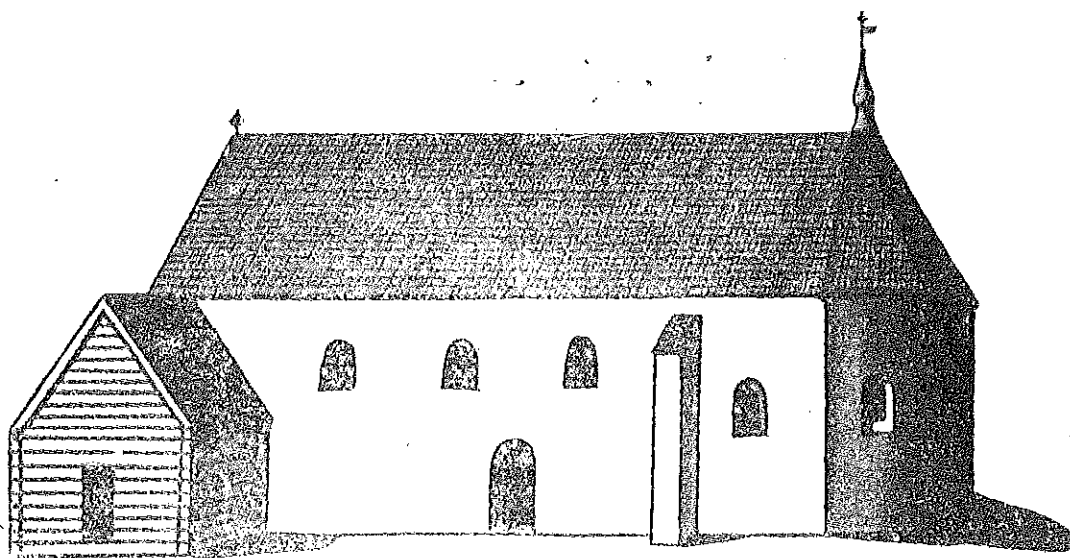
Till denna Curmanska utredning må här tilläggas, att enligt Ekeby prästlängd var den först kände prästen en Andreas, och han var i tjänst 1223. Eftersom vi beröra kyrkans äldsta tid, må även nämnas, att Broocman i sin 1700-talsbeskrivning över Östergötland framhåller, att Ekeby kyrka på grund av sin stora Mariabild ursprungligen kan ha varit helgad åt Jungfru Maria.

Men våra dagars stora, vackra och väl byggda kyrka har ej mycket gemensamt med den ursprungliga. Platsen är visserligen densamma, och gråstenarna i mittelpartiets väggar torde vara de ursprungliga, men annars är skillnaden betydande. Helgedomen har under århundradenas lopp flera gånger ändrat gestalt, delvis ombyggt och utökats. Hur den tedde sig på 1600-talet ses av bilden här intill, den äldsta avbildningen vi känna. Kyrkan var då avsevärt mindre än nu. Den saknade torn, och klockorna voro upphängda i en stapel. Fönsterna voro små och i långhuset placerade högt upp; man kunde omöjligen se ut genom dem. Vapenhuset utgjordes av en liten tillbyggnad av trä vid västra delen av långhusets vägg.

Om man trädde in i denna kyrka, möttes man av en medeltida interiör, där en rad grova stenpelare uppburo ett valv av gråsten och där det hela säkerligen präglades av en grå enkelhet.

Men tidens tand fräter också å helgade rum. Vid mitten av 1600-talet hade östra gaveln blivit ganska fallfärdig. Kungliga Rådet Per Ribbing på Boxholms säteri lät därför av egna medel 1652 (enligt annan uppgift 1648) uppbygga "ett ansenligt högkor av tegel", samtidigt som han därunder lät inreda ett gravkor för Ribbingska släkten.

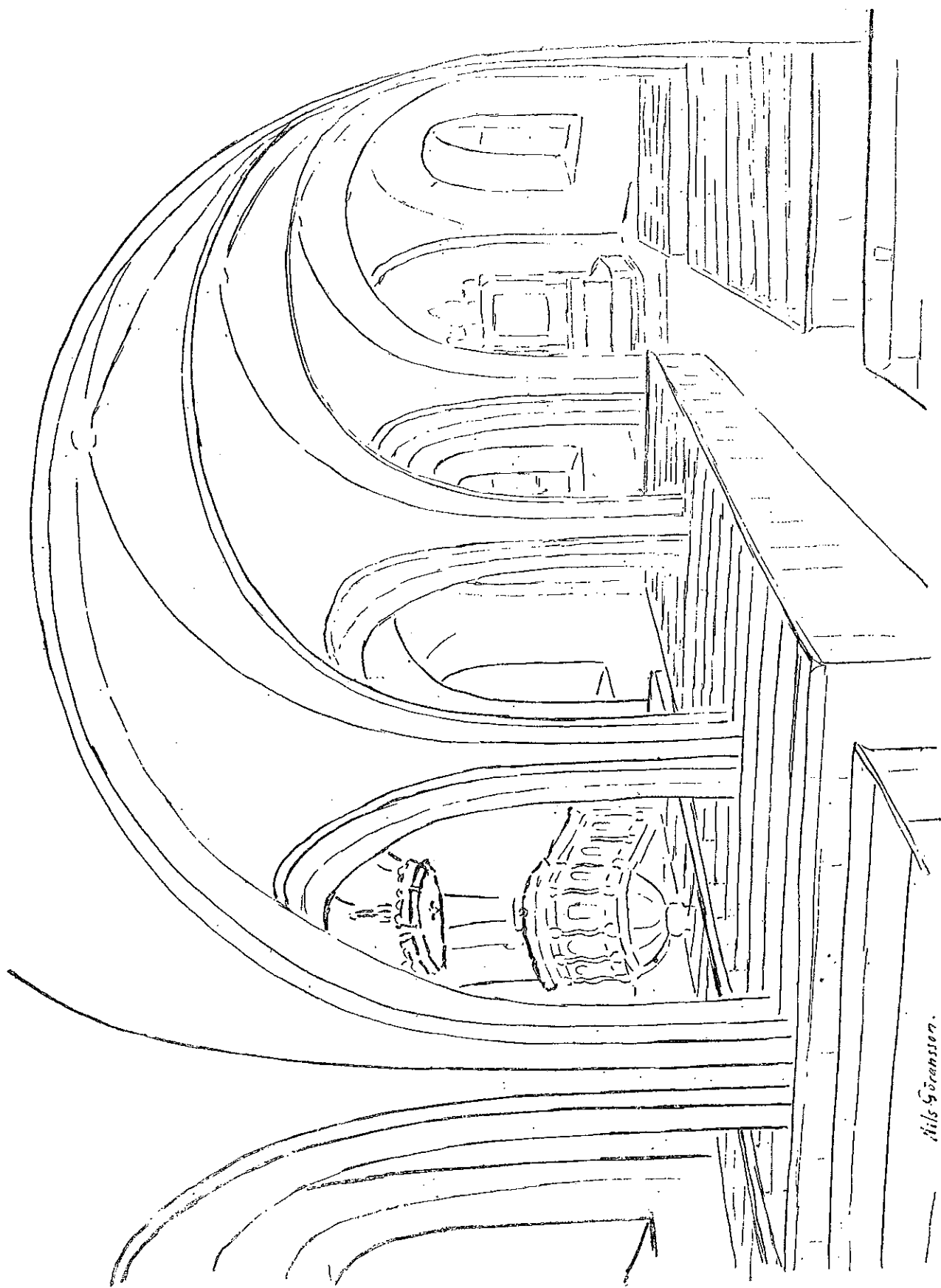
Med 1700-talet kom en betydande omgestaltning av både exteriör och interiör. Den ovan nämnde kyrkoherde Curman lät bygga tornet, som blev färdigt 1753, då den gamla klockstapeln såsom obehövlig också nedtogs. Arbetet ombesörjdes av en byggmästare Peter Frimodig från Linköping. Av socknens hemman

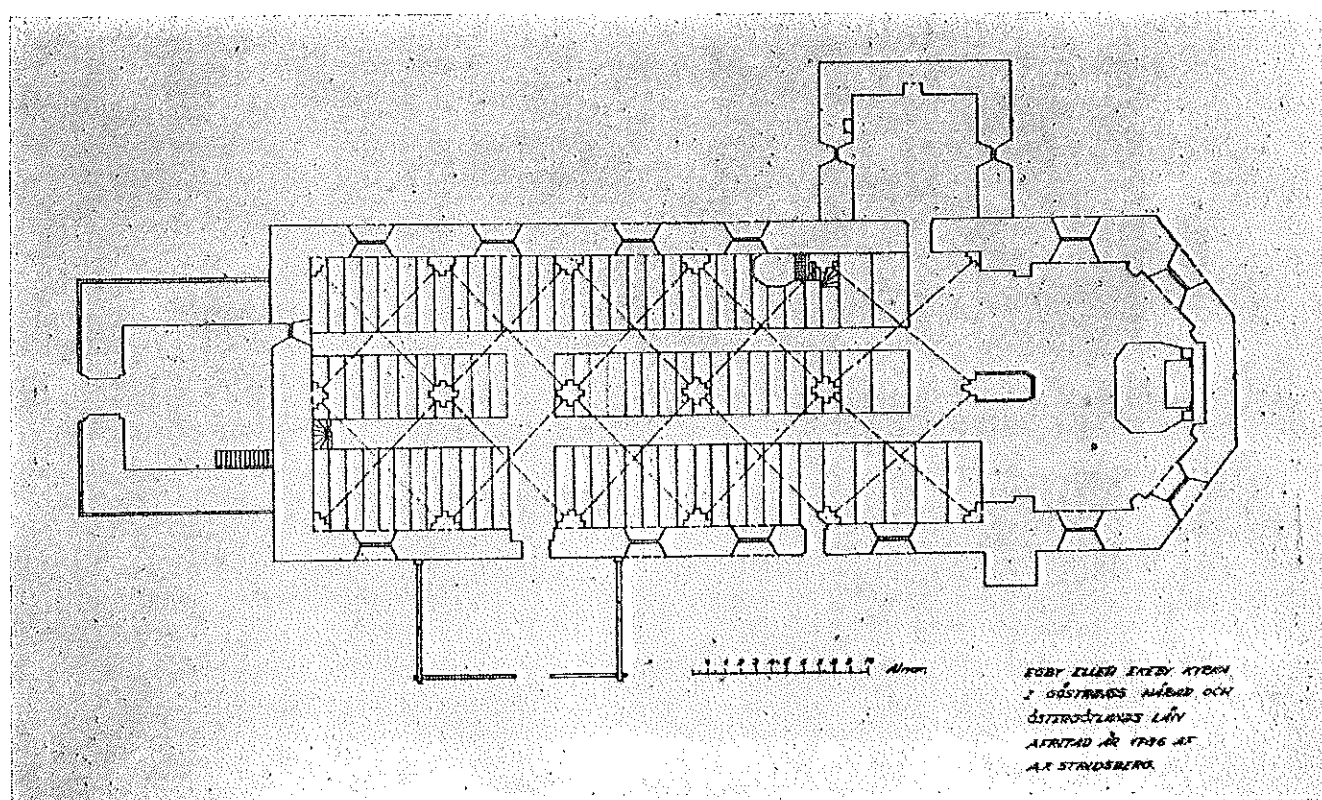
Kyrkan på 1600-talet.

utgjordes dagsverken, men "jag höll byggmästare, dess gesäll och dräng, målaren och dess dräng med mat och dricka, säng och kammare för ingen styvers betalning under all den tiden arbetet påstod," skriver Curman. Det har påståtts, att den framstående arkitekten Hårleman skall ha gjort ritningen till tornet. Därom nämner emellertid Curman intet.

Den inre omgestaltningen kom 1786. De grova stenpelarna i kyrkans mitt blev då borttagna liksom stenvälv. Vid en biskopsvisitation ett par år tidigare påtalades den gamla pelaraden, "som för församlingen bortskymde prästen, tog bort ljudet och gjorde det trångt." Nu byggdes i stället ett takvalv av trä,

Tänkt rekonstruktion av kyrkans inre före 1788.

Plånrutning av kyrkan 1786.

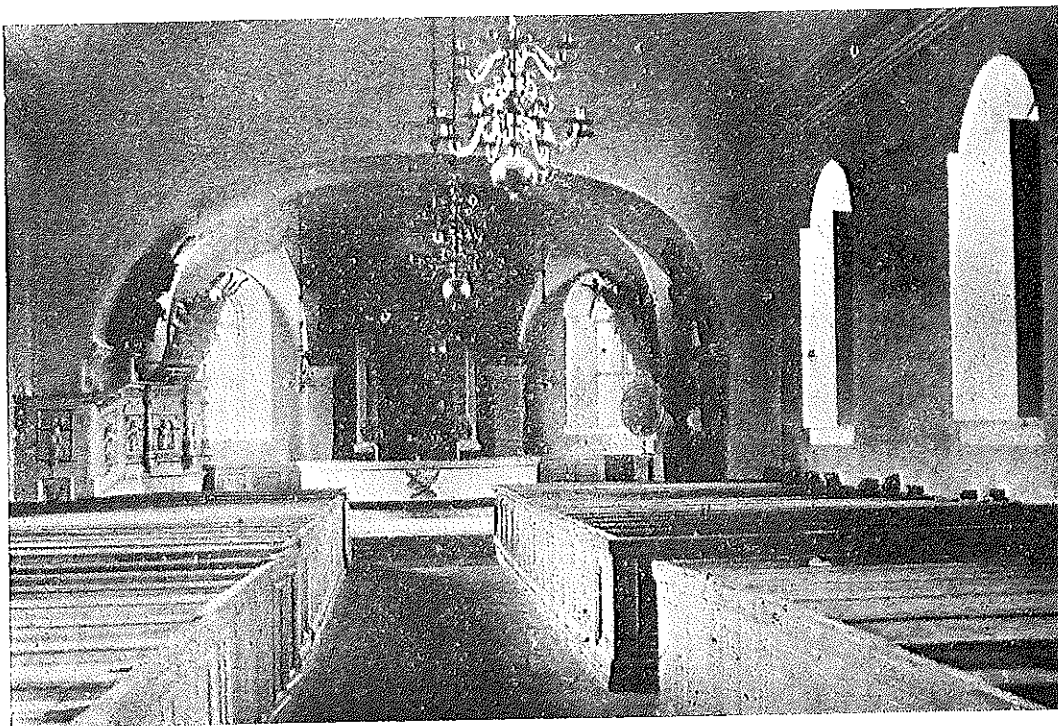
vilket ej behövde stödjas av pelare. Därmed försvann den gamla interiören, och kyrkorummet (utom koret) fick i stort sett den gestalt, det ännu har.

Långt tidigare, men ovisst när, hade västra delen av kyrkan utökats.

Ny takresning med bräder och tegel gjordes 1817, varvid även kyrkan utvändigt rappades med gul färg och invändigt vitmenades.

Ett nytt kors av ek till tornet förfärdigades 1842 i Vadstena. Det förgylldes med äkta guld av spegelfabrikören Stenberg.

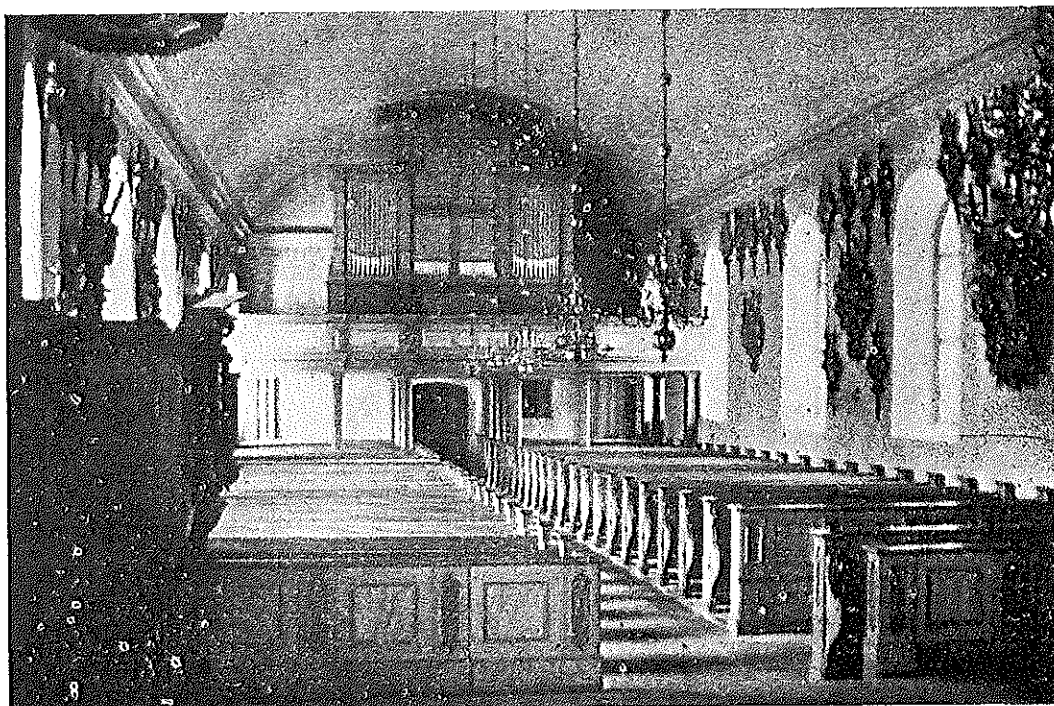
Med 1861 kom en rätt betydande inre restaurering. Fönstren utvidgades, ny dörr upptogs på södersidan, nytt golv och ny bänkinredning tillkom och predikstolen flyttades fram "till korgränsen på norra sidan." Dessutom höjdes orgelläktaren 1/2 aln. Byggnadskommittén utgjordes av komminister Lindhagen, inspektor Scharin, kyrkovärdarna G. Andersson i Brokulla och L. Nilsson i Linnefors samt rusthållaren Alin i Fjättmunna.

Interiör före 1894.

Men redan 1894—95 kom en ny betydlig inre omgestaltning. Arkitekt A. Lindegren, Stockholm, uppgjorde förslaget och C. J. Nylander i Linköping stod för arbetets utförande. Nu revs det gamla, låga korvalvet och det nuvarande höga, ljusa koret tog gestalt. Det utsmyckades rikligen med gipsornamentik. Predikstolen flyttades från norra till södra sidan i långhuset, alltså till sin nuvarande plats. I korgolvet inlades små svarta och vita plattor av marmor. Stora gången försågs med diagonallagda kalkstensplattor. Altarringen nybyggdes, och altartavlan renoverades. R. Calmänder från Svenska glasmåleriaktiebolaget i Göteborg utförde de äkta glasmålningar, som korets fyra fönster ståta med och som kostade 1000 kr. Nu tillkom också den stora takryttaren över koret. Även andra arbeten, såsom yttre och inre puts, utfördes vid denna restaurering.

Emellertid visade det sig snart, att 1894 års restaurering hade sina brister och knappast gav kyrkorummet den helgd och den för öga och sinne tilltalande interiör, som det förtjänade. Cementputsen och det alltför profant verkande korgolvet "gjorde sig" inte. Gipsornamentiken var ganska schablonmässig och av

Nutida interiör mot orgelläktaren.

Foto: N. Göransson.

föga kyrklig karaktär. Den visade även benägenhet att lossna och falla ner. Så företogs 1926 en ny inre restaurering. Arkitekt Erik Fant i Stockholm uppgjorde denna gång förslaget, och byggmästare F. O. Larsson i Tranås ombesörjde utförandet. Målning och dekorering anförtroddes Mauritz Ekholm i Malmslätt. All inre väggputs nedhöggs och ersattes med kalkputs; korgolvet belades med kalkstenshällar; en gammal gravsten från södra ingången lades under norra fönstret i koret; innanfönster insattes; ett runt podium av grovhyvlad kalksten för dopfunten anskaffades; bänkarna ommålades och befriades därmed från en tidigare "stämningslös" påmålning; sakristian uppsnyggades och ny nummertavla tillkom liksom en förändring av orgelläktarens fasad. Men vad som framför allt gav interiören en ny gestalt var de muralmålningar, som nu utfördes i det höga koret, och som alltså kommo i stället för gipsornamentiken. Dessa målningar, som bl. a. i stort format återge Jesus och de fyra evangelisterna, utfördes av dekorationsmålaren Filip Månsson, Stockholm och torde förtjäna ett högt betyg i konstnärligt avseende. I övrigt konser-

verades också en del äldre föremål och vapensköldar vid denna restaurering, vilket arbete leddes av konservator S. Sundbaum. Så återinvigdes den ståtliga helgedomen 3. söndagen i advent år 1926 av kontraktsprosten J. Ekedahl i Väderstad.

Men en sak var ändå ej tillfredsställande ordnad, nämligen uppvärmningen. Kaminen gav ojämna värme i det relativt stora kyrkorummet. Tak och väggar förmörkades av sot. Skulle inte Ekeby kyrka vara värd en bättre uppvärmningsanordning? Jo, och man samlades därför till rådplägning i kyrkoråd och stämma. Slutet på visan blev, att elektrisk uppvärmning installerades 1939. Samtidigt rengjordes kyrkans inre från sot och mörkbeläggning. En del renoverings- och konserveringsarbeten kom också denna gång till utförande — en gammal, rikt inventarieförsedd kyrka blir man aldrig riktigt färdig med! När kyrkan sedan på Palmsöndagen 1939 åter invigdes, officierade biskop Andrae. Vid detta tillfälle fick den 79-årige, då ännu i tjänst varande kyrkvaktären Ola Nilsson ur biskopens hand mottaga Kungl. Patriotiska Sällskapets guldmedalj för långvarig och trogen tjänst.

Det torde tydligt framgå av denna redogörelse, att Ekeby kyrka sannerligen ej haft anledning klaga över bristande omvårdnad, intresse och påkostnad. När det gällt dess yttre och inre skick och gestalt har församlingen alltid varit frikostig och värvat om Herrens hus. Men det skall också framhållas, att Ekeby församling sedan lång tid tillbaka härvidlag haft en god hjälp och en stor förmån genom att vara ett patronellt pastorat. Patronatsrätten har i århundraden varit knuten till ägaren av Boxholms säteri. Under 1600-talet och större delen av 1700-talet innehades detta säteri av Ribbingska släkten. Det övergick sedan till släkten Burén, som ägde det till 1919. Officiellt upphävdes patronatsrätten 1921. Dess patroni, som sålunda hade rätt att kalla och tillsätta präst bl. a., kände alla starkt sina förpliktelser mot kyrkan och har varit frikostiga givare. Vid restaureringar ha de många gånger ställt betydande summor till förfogande. Av det följande skall nogsamman framgå, att de ha skänkt nästan alla de dyrbara inventarier, som kyrkan äger. Därtill kommer, att en donation, kallad Ribbingska gravkorskassan, alltsedan 1712 stått för alla kostnader beträffande koret. Donationen stiftades just för att för framtiden i prydligt skick vidmakthålla gravkoret samt kyrkokoret däröver. Stora summor ha utbetalats ur denna kassa vid de många restaureringarna. Renovering och

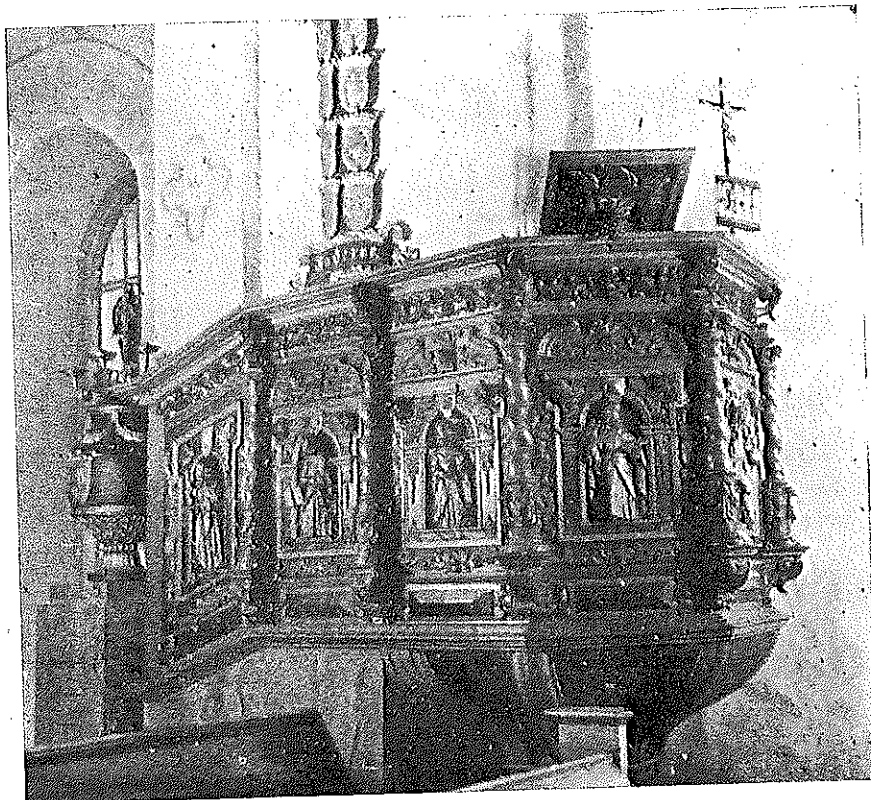
Altaruppställningen.

Foto: N. Göransson.

konservering av ribbingska föremål har den helt bekostat. Den bidrager med en tredjedel av kyrkans uppvärmningskostnad och ger årligt anslag till altarblommor. Dess behållning uppgår f. n. till c:a 50,000 kr.

KYRKANS INVENTARIER

Ekeby kyrka har många gamla, fina och dyrbara inventarier. De flesta och förnämsta äro skänkta, och särskilt ha därvidlag såsom tidigare antytts innehavarna av patronatsrätten (släkterna Ribbing och Burén) varit frikostiga givare. Men också åtskilliga andra ha under tidernas lopp förärat sin sockenkyrka gåvor. Därtill kommer givetvis, att denna relativt stora och ansedda församling själv velat vara mån om en så viktig och s. a. s. representativ sak som kyrkan och dess inventarier. Det ena med

Den ståtliga predikstolen.

Foto: N. Göransson.

det andra gör, att inventarieförteckningen både kvalitativt och kvantitativt är innehållsrik.

Här följer en förteckning på vår kyrkas inventarier i stort som smått jämte korta upplysningar och kommentarer.

HUVUDINVENTARIER

Altaruppställning med altartavla. Altaruppställningen är av trä, oljemålad och förgylld. Den härstammar från 1700-talet, har ett par gånger blivit något ändrad och ger nu ett lugnt och harmoniskt intryck. Den krönes längst upp av två gyllene keruber och det gamla Kristusmonogrammet IHS. Tidigare var altaruppställningen betydligt mer färgrik och t.o.m. försedd med något slags sammetsdraperi. Numera utgör den en god och passande inramning till altartavlan, vilken anses vara av högt värde. Den föreställer Kristus på korset, omgiven av Jungfru Maria, Maria Magdalena och Johannes. Tavlan har målats 1693 av den tidens ledande konstnär i vårt land. David Klö-

Detalj av predikstolen.

Foto: N. Göransson.

ker Ehrenstrahl och skänktes av landshövdingen Leonard Ribbings änka, Catharina Falkenberg på Boxholm (1640—1716). Den kostade i inköp en summa, som motsvarade "ett hemmansvärde i den redbara penningetiden". Åtminstone två gånger har tavlan renoverats: 1808 av en Malm i Nyköping och 1894 av Axel Malmgren i Stockholm. Dessa renoveringar torde ej ha gjort full rättvisa åt den ursprungliga målningen.

Predikstol i furu, ek och lövträ. Den är ett vackert 1600-tals-arbete, troligen utfört av Lars Gabrielsson i Vadstena. Fri-

Den gamla dopfunten.

Foto: N. Göransson.

herre Erik Ribbing och hans maka Beata Rosenhane skänkte den 1675. Både predikstolen och det ståtliga ljudtaket över den äro rikt skulpterade. De stora bildhuggeriarbetena föreställa Kristus, hållande jordklotet i handen, samt de fyra evangelisterna med deras vanliga sinnebilder (Matteus-ängeln, Markus-lenojet, Lukas-oxen, Johannes-örnen). Ytterligare två gestalter finnas, som möjligen föreställa Johannes Döparen och Paulus. År 1746 målades och förgylldes hela predikstolen efter den tidens smak, och detta upprepades 1808. Men 1926 togs denna enligt vårt sätt att se främmande och olämpliga utsmyckning bort. Predikstolen återställdes då i sitt ursprungliga skick med rofyllda, milda och naturliga färger alltefter de olika träslagen. Den måste anses ha ett betydande konstnärligt värde.

Dopfont av (gotländsk?) sandsten. Den skulle kanske ha nämnts först, eftersom den måste vara ett av de allra äldsta föremålen i kyrkan. Visserligen veta vi endast helt allmänt, att

den härstammar från medeltiden, men dess utseende och äldre anteckningar låta förmoda, att den tillkom på 1100-talet. Skålen är cylindrisk med bågält och fyra primitiva människofigurer. Enligt en anteckning lära figurerna föreställa: "Två biskopar, en laicus (lekman) med en lilja, ett fruntimmer med ett äpple". Foten är nedtill fyrsidig och upptill rund. Ett genomgående avloppshål finns för vattnets avrinnande. Med heder intar denna gamla och stora dopfunt sin plats i koret.

O r g e l byggd 1865 av P. Larsson-Åkerman. Den har 19 stämmor, pedal och två manualer. Spel- och registreringsanordningarna äro väl icke så moderna — orgeln är "tungspelad" — men under en god organists händer öppnar dock detta i övrigt värdefulla orgelverk vida portar in till kyrkomusikens sköna värld. Elektrisk fläkt installerades 1942.

I förbigående må här nämnas, att ett orgelverk till kyrkan inköptes och uppsattes redan 1681. Det kostade 500 daler kopparmynt, hade sju stämmor och bekostades delvis av Johan Lilje. Denna orgel begagnades till 1788, då den skänktes till Åsbo kyrka. Samma år fick Ekeby en ny, stor orgel om 17 stämmor, byggd av Per Schörlin och helt bekostad av dåvarande patronus, brukspatron C. D. Burén. Den nuvarande orgeln är alltså den tredje i ordningen. Den kostade på sin tid 9.300 riksdaler. Brukspatron D. P. af Burén skänkte emellertid, utom en del material 1000 riksdaler till dess anskaffande.

E p i t a f i u m i form av ett fristående marmormonument, som uppbär en stor urna av bly. Detta minnesmärke, som har sin plats i koret strax intill predikstolen, bekostades av riksrådet m. m., greve A. J. von Höpken, som 1754 ingick äktenskap med en Wilhelmina Ribbing. Det vill vara ett minnesmärke över Ribbingska släkten, särskilt med tanke på Ribbingska gravkoret. En inskription på latin angiver, att under koret är den sista vilostaden för många av dess medlemmar samt tillägger, att det som är dödligt må försvinna, men dygdens och tapperhetens värde upphör aldrig. På urnan finns Ribbingska vapnet, de tre gröna bladen. Enligt en uppgift är blyurnan så tung, att det tarvas sju man för att lyfta den.

N u m m e r t a v l a må här för fullständighetens skull också upptagas. Den är av ungt datum, tillkommen 1926 och svängbar,

Ribbingska epitafiet.

Foto: N. Göransson.

så att båda sidorna kunna användas. Två äldre nummertaylor ha efter slutad tjänst fått en fristad å läktarrummet eller "mu-seet".

SILVER.

Kalk och patén. Nattvardskalken är ett förnämligt tyskt 1600-talsarbete i förgyllt silver med driven och ciselerad rik ornering. På foten finns tre ovala tyska vapen i silver och

emalj. Även Ribbings och Oxenstjernas vapen äro ingraverade. Det anses att denna ståtliga kalk hemförts från Tyskland såsom krigsbyte vid 30-åriga kriget. Den skänktes 1718 av Gabriel Ribbing och hans maka f. Oxenstjerna. Till mindre än 5.000 kr. kan dess värde icke sättas.

Kalk och patén, s. k. sockentyg. Kalken är betydligt mindre än föregående och av enklare utförande, men den är å andra sidan mycket äldre: från medeltidens slut. Paténen är från 1788. Sockentyget förvaras i ett etui av björk, invändigt klätt med röd sammet.

Oblatask till formen åttakantig och invändigt förgylld, från 1700-talets början.

Oblatask till formen rund och invändigt förgylld. Den är utförd 1820 av J. P. Hollman i Skénings och skänkt av fröken Eva Mörner på Götevi.

Vinkanna med årtalet 1717, utförd av Jöns Grevillius i Linköping. Den anses ha ett konstvärde av 3,000 kr.

Vinkanna ganska lik den föregående, invändigt förgylld och i övrigt försedd med ciselerade bladornament. Den skänktes 1781 av befallningsmannen Peter Johansson på Boxholm.

Vinkanna av förgyllt silver och Mariebergsfajans, signerad Marieberg 1780. På locket finns Ribbingska vapnet och inskriften B. R. (Bo Ribbing) 1647. Denna rätt säregna kanna skänktes 1801 efter fröken Anna Charlotta Ribbing.

Dopskål invändigt förgylld. Den har vackert uthamrade bucklor och är utförd av G. Möllenberg i Stockholm. Brukspatronessan Hedda af Burén på Boxholm skänkte denna ståtliga dopskål till kyrkan 1850.

Brudkrona av förgyllt silver och försedd med ej mindre än 60 små, olikfärgade stenar. Församlingen hade tidigare en brudkrona, som skänkts 1815 av Hedvig Karolina Burén. Den ansågs föråldrad och alltför tung, varför den 1862 blev utbytt mot den

nuvarande, som utfördes av G. Möllenberg. Den nuvarande väger nästan 3 hekto, den föregående vägde jämnt dubbelt så mycket.

Ljusstakar, två stycken trearmade. Dessa värdefulla stakar äro utförda av Nils Dahl i Linköping och skänkta i testamente efter Gabriel Ribbing och hans maka f. Oxenstjerna. Den ena har årtalet 1742, den andra 1756, vilket är givarnas resp. dödsår. På båda finnas deras vapen ingraverade. På kyrkoårets högtidsdagar stå alltid dessa förnäma ljusstakar på altaret. I penningar ha de blivit värderade till 5,000 kr.

Ljusstakar, två stycken, utförda 1753 resp. 1764. De skänktes 1826 i testamente efter Jungfru Sofia Lundqvist i Ekeby Boställe, som själv lär ha erhållit dem för lång och trogen tjänst. Samtidigt som dessa stakar, värderade till 2,000 kr., utfört och utför en lång och trogen tjänst i templet, minna de oss alltså om en god och trogen församlingsbo.

Sked "till kalkens avskummande", utförd 1763 av H. Köhler, Vadstena och skänkt av prosten A. Ekmarck.

Bland silversakerna är ytterligare att nämna en liten sked samt tre stycken små klockor, vilka förr voro fästade vid kollekthåvarna. Det ringde eller klirrade alltså, när håven bars omkring.

TEXTILIER.

Antependium av svart sammet med silvergalon och silverfrans. Mitt på antependiet finns Ribbingska vapnet i applikation jämte årtalet 1790. Det torde ha klätt altaret vid Ribbingska sorgehögtider. Detta säregna, nu väl konserverade antependium är uppsatt "inom glas och ram" i sakristian.

Antependium av svart sammet och med silverapplikationer. Det inköptes 1864 på Ribbingska gravkorskassans bekostnad och användes alltid under fastlagstiden.

Antependium av grönt siden, broderat i guld, med tillhörande altarduk och klädsel å pall och bokbräde. Denna altarklädsel, som nu i allmänhet brukas, anskaffades till restaureringen 1926 och är utförd av Licium.

Ribbingska antependiet.

M ä s s h a k e av grön sammet och guldapplikation, skänkt av Gabriel Ribbing 1717. Denna vår äldsta mässhake har i senare tid blivit renoverad.

M ä s s h a k e av svart sammet med stort silverkors och silvergaloner av vanlig typ, skänkt i testamente efter Anna Charlotta Ribbing 1801.

M ä s s h a k e av svart sammet, mycket lik den föregående, inköpt 1864 på Ribbingska gravkorskassans bekostnad.

M ä s s h a k e av vitt siden med grönt kors och kristna symboler. Den är utförd på Licium och skänktes 1939 till prostén Julins minne av hans barn. Det är den mässhake, som mest kommer till användning.

K a l k k l ä d e n, sex stycken. Ett är av vitt linne med konstfull brodering och skänkt 1792 av fröken A. C. Ribbing. Ett är av vitt siden, broderat i guld och silke, skänkt av Carolina Burén

1800. Ett annat är av svart siden med brodyr i silver och silke, skänkt av Lovisa Burén 1803. Åter ett annat är av vitt siden med brodyr i guld och silver, skänkt av Anna Charlotta Kernell i Bleckenstad 1815. Så finns ett av svart sammet med silverbroderi, skänkt 1851 av Carolina Fjetterström vid hennes första nattvardsgång. Och slutligen är ett av vitt linne med knypplad spets, vars ålder och ursprung ej stått att finna. Dessa kalkkläden äro utomordentligt vackra. Ingen beskrivning kan göra dem rättvisa. Sök att få se dem i verkligheten!

Kollekthåv av grön sammet med galon, frans och tofs och med silverbeslag. Den torde vara skänkt av Gabriel Ribbing 1717.

Kollekthåv av svart sammet med galon, frans och broderier samt med silverbeslag. Den är utförd 1820, av C. F. Olsson i Stockholm och skänktes 1823 av fröken Didrika E. M. af Burén, då den kostade c:a 66 riksdaler b:co.

Till textilierna höra dessutom givetvis andra nödvändiga ting, såsom mässkjortor, prästkappor, altardukar och mattor. Det senaste förvärvet utgöres av en mindre "vigselmatta" i koret, inköpt 1948 för 220 kr. och bekostad även den av Ribbingska gravkorskassan.

LJUSREDSKAP

Ljuskronor. Sex kronor hänga längs stora gängen, tillsammans rymmande 78 ljushållare. Det står emellertid ej så säkra uppgifter till buds om dessa kronor. Tre synas ha inköpts för kyrkans medel och två på gravkorskassans bekostnad, medan en är skänkt. Givaren är befallningsmannen P. Johansson i Boxholm och hans hustru. Denna skänkta krona, som nu hänger längst fram i koret, är den värdefullaste av de sex, fastän den verkar ganska anspråkslös. Den utfördes 1628 och förärades till kyrkan 1698. År 1846 blev den renoverad och delvis förnyad. Dess värde uppskattas nu till 1,000 kr.

Ljusarmar, ett par, med vardera tre pipor, av mässing och med rik ornering. På båda sitter en mässingssköld med denna inskrift: "Efter herr prosten Johannes Zerl, som kristeligen levde och väl dödde 16 sept. 1748 sedan han varit en trogen herde över Ekeby—Rinna 34 år, är denna ljusarm given av fru prostinnan

C. Barthels ... anno 1749". Dessa stora ljusarmar äro placerade på var sin sida av koret.

L j u s a r m a r, ett par, med vardera fem ljuspipor. De inköptes 1894 och äro placerade mitt emot varandra på långhusets väggar.

L j u s s t a k e av malm med stor droppskål och ljuspigg av järn. Den har två korta armar av järn med ljuspipor av malm. Den är en ovanligt stabil och tung stake av medeltida typ. Den har sin plats på bordet i sakristian.

L j u s s t a k e av malm, 2-armad och 4-pipig. Armarna äro formade till människofigurer och drakhuvuden. Foten är stor och rund med uppstående kant. En donatorssköld mitt på staken har inskriften: "Anno 1714 Gud till ära och Guds hus till prydnad är denna ljusstake förärad predikstolen i Ekeby kyrka av handelsmannen i Norrköping. H. D. Wulff och dess k. hustru Margareta". Inskriften är illa graverad och misshandlar svårt svenska språket, men det är i sanning en pampig ljusstake, som står på predikstolen. Det anses, att den härstammar från 1600-talet.

L y k t o r, två stycken, med blyinfattat glas. Den ena hänger i vapenhuset, den andra i tornkammaren.

Dessutom är att nämna två större runda ställningar av mäsing, försedda med många ljushållare. Dessa ställningar äro nu något deformerade och ha fått sin viloplats å tornvinden. Givetvis finns ock ett större antal lösa ljusstakar av oljemålat trä, avsedda för bänkarna och fönstren. De ha sin främsta uppgift vid jultiden.

ÖVRIGA ÄLDRE, VÄRDEFULLARE FÖREMÅL

M a d o n n a b i l d av skulpterat och målat trä. Madonnan håller i knäet Jesusbarnet. Med all säkerhet stod denna stora madonnabild, som härstammar från medeltiden, på altaret i kyrkans första tid. Den anses ej ha något större konstnärligt värde. Ålderns patina har den dock, även om madonnans huvud, såsom det förmodas, skulle vara nygjort på 1700-talet. Numera har bilden sin plats i "museet".

Triumfkrucifix av skulpterat och målat trä. Längden på detta medeltida krucifix är drygt 1½ meter. Kristusgestalten bär törnekrona, och som symbolisk utsmyckning ha korsarmarna bilder av pelikanen. Pelikanen, som sargar sig och offerar sitt eget blod för sina ungar, är en gammal och lättförståelig symbol för Guds kärlek i Kristus. Hur länge detta krucifix var upphängt i kyrkorummet är okänt. Nu har det emellertid i likhet med madonnan sin plats i museet.

Epitafium bestående av en tavla av trä med arkitektonisk omramning. Den är målad i olja och visar Kristus, omgiven av 8 personer (den dödes familj?). Meningarna om tavlans innebörd ha dock varit delade. "I en gammal inventarieförteckning kallas den "en gammal tavla föreställande Kristi himmelfärd". Själva målningen, som torde härstamma från 1600-talet, är ganska väl bibehållen, men texten därunder är nu delvis helt borta. Den återfinnes emellertid i Broccmans beskrivning över Östergötland och lyder:

"Mors tua, mors Christi, fraus terrae, gloria coeli,

Et dolor inferni, sunt meditanda tibi,

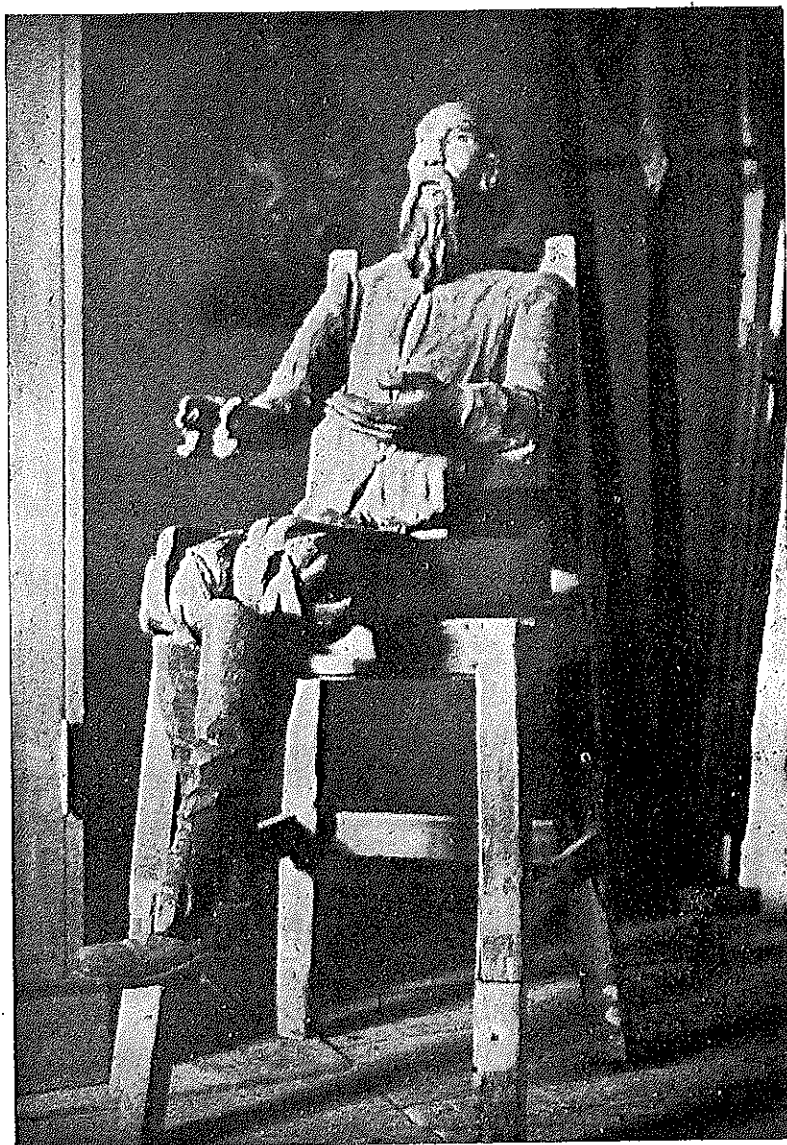
Vive diu, sed vive Deo, namn vivere mundo

Mortis opus, viva est vivere vita Deo".

Denna latinska text kan översättas så: "Din död, Kristi död, jordens svek, himlens härlighet, helvetets pina bör du betänka. Lev länge, men lev för Gud, ty att leva för världen är dödens värv, att leva för Gud är levande liv".

Kristusbild av trä. Denna uttrycksfulla, mindre bild, som måste vara mycket gammal, är tyvärr delvis defekt. Om dess äldre historia vet man inget annat än att den tidigare varit "uppställd i gravvalv", varmed väl måste avses Ribbingska gravkoret. Nu är den placerad i en nisch i kyrkan, alldeles innanför huvudingången.

Timglas, två uppsättningar om vardera 4 glas. Det ena, som står på predikstolen, är försett med krucifix. Det andra, som förvaras i sakristian, är av enklare beskaffenhet och saknar upphängningsanordning. Mycket mera kan icke sägas om dessa gamla "klockor", då de egendomligt nog ej finnas med i de äldre inventarieförteckningarna. Först 1876 omnämnas de kort och gott som "2 timglas".

"Fattig-gubben".

Foto: N. Göransson.

"Fattig-man", skuren i trä. Denna realistiskt utskurna trägubbe är av gammalt datum. Den lär ha uppställts å kyrkvallen av komminister Lithander 1686 och tjänstgjorde som fattigbössa. Gubben, som har rörliga leder, satt i ett litet skrank och reste sig med framsträckt hand, när dörren till hans boning öppnades. Utanpå skranket lästes följande ord: "Av trä och stock härinne sitter / jag i en mörk och liten vrå / för fattigt folk jag pengar tigger / av den mig ser och förbigår / ty slut nu intet hjärta till

/ så framt du bär Guds kärleks bild". År 1817 såldes denna "tig-gareanstalt" vid en auktion efter någon kyrkoreparation sagda år och gick okända öden till mötes. Men år 1926 kom han åter till kyrkan, enligt uppgift från det närbelägna Jakobsberg. Nu njuter han sitt otium, något tård av tidens tand, i museet. Nyårs-aftonen 1946/47 var han dock med vid köpingsbildningen, upp-ställd på Boxholms torg såsom ett minne från gamla tider.

D o p s k å l av mässing, liten till formatet och numera ej brukad. Den har inskriften "Daniel Zerl Anno 1715".

K y r k s t ö t av furu med en skallra som käppknopp och med årtalet 1781. Denna 2,5 meter långa käpp kom fordom till an-vändning, då kyrkväktaren skulle fördriva sömnaktighetens ande, som stundom ville falla över en och annan under de långa guds-tjänsterna. Nu har den sin viloplats i sakristian.

K y r k s t o c k av furu och med 6 hål. Tre missdådare kunde alltså samtidigt vara "satta i stocken". Den är nu ganska murken och ser f. ö. anmärkningsvärt liten ut. När den sista gången kom till användning, har till dato ej kunnat utrönas, men den tillhör ju sedan länge museiföremålen.

P o r t r ä t t av Martin Luther (oljemålning på duk). Det skänk-tes till kyrkan 1855 av komminister Lindhagen och är "avco-pierat efter ett likt original av Magno Haltman 1800". På bak-sidan finns en kort beskrivning av Luthers levnad. Tavlan häng-de tidigare över ingången till sakristian men placerades 1926 inne i sakristian. Den är omgiven av en förgylld ram och mäter i storlek 93×73 cm.

E p i t a f i u m i kalksten med förgylld latinsk inskrift, avseende Gabriel Adolf Ribbing, grundaren av Boxholms Bruk. Det sitter på norra kyrkväggen nära ingången till sakristian och har i översättning denna lydelse: — — — "En tid kunglig kammar-herre, men som till största delen levde lycklig långt från offent-liga uppdrag på det fäderneärvda födelsegodset Boxholm och där död år 1762 i en ålder av 38 år. Den sista gården visar honom Beata Sparre, en maka av det utomordentligaste föredöme, vars första klagan är denna, desto bittrare, som inga efterlämnade barn (finnas), att trösta den sörjande",

Värja och sporre tillhörande något av Ribbingska vapnen, ovisst vilket. Värjan har ett rikt sirat fäste med vegetativt mönster, inhamrat med guld, och kvinnobyster av silver. Klingans spets är avbruten. Sporren i förgylld metall är ornerad som värjan. Båda föremålen förvaras i sakristian.

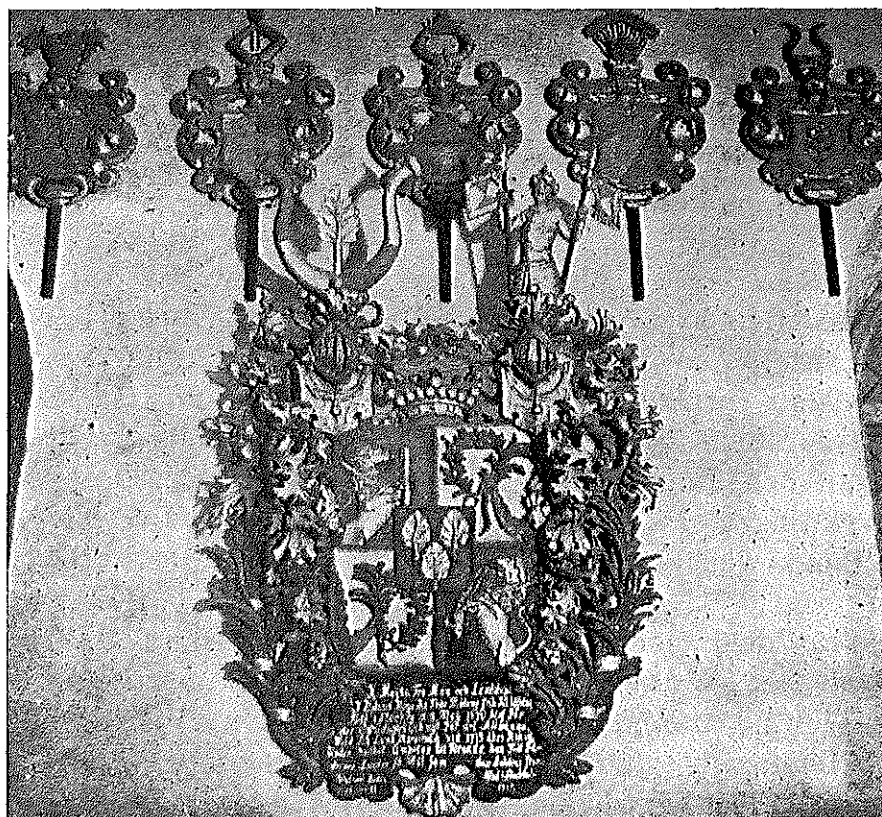
Kyrkkista av ek, tätt beslagen med järnband och försedd med 6 lås. Den är invändigt delad i två rum, vart och ett med sitt lock. Att på en gång lyfta upp hela locket skulle vara alltför tungt. Kistan förfärdigades 1840. Johan Månsson i Lilla Öringe gjorde träarbetet, smeden C. F. Ekedahl i Öringe gjorde beslag och låsar och Bergström i Brantliden utförde målningen och svartstrykningen. På ett av järnbeslagen läses "C. F. E. Öringe 1840". Denna verkligt solida sak har givetvis sin plats i sakristian.

Golvur "med tjockt malmverk", förfärdigat av O. Olsson i Sjögestad. Det skänktes 1846 av komminister A. A. Aurelius och var ursprungligen placerat i sockenstugan. Nu mäter den gamla klockan lugnt och säkert tiden i sakristian.

Till sist må under denna rubrik nu ytterligare några föremål endast korteligen nämnas. I övre tornrummet finns en vindflöjel av koppar med årtalet 1653. Ett oblatjärn finns kvar från den tid, då det ålåg klockaren att ombesörja oblaterna. En vackert målad äska av spån i oval form står i sakristian; den har inskriften "E. P. D. Anno 1728". En kyrkväktarrock med i rött sydda nycklar som emblem finns också kvar. Ett stort antal böcker stå uppställda i sakristian. De utgöras till stor del av kungl. förordningar, länskungörelser och ämbetsbrev från domkapitlet. En del av det gamla sockenbiblioteket ingår också i samlingen, liksom 2 band av prosten Ekmarcks handskrivna predikningar. Givetvis finns därjämte ett stort antal biblar, handböcker och psalmböcker m. m. från skilda tider, bl. a. kyrkohandboken av år 1593.

HUVUDBANER OCH VAPEN

I somligas ögon synas kanske väggarna i Ekeby kyrka vara alltför rikt prydda med stora, färggranna vapensköldar. Men nästan alla vapnen tillhöra den för kyrka och församling så betydelsefulla Ribbingska släkten, och deras fordomtida bärare äro gravsatta i Ribbingska gravkoret. Runt huvudbanéren finnas ett stort antal anvapen, "fäderne" och "möderne". Alla äro på gravkors-

Ett av huvudbanéren.

Foto: N. Göransson.

kassans bekostnad pietetsfullt restaurerade. De sex stora vapnen å långhusets väggar ha följande inskription:

- 1- Herr Carl Ribbing, friherre till Boxholm och Gimmersta, född 24 april 1634, död 8 jan. 1661.
- 2) Kungl. Maj:ts och Sveriges rikets råd, guvernör över Älvsborgs län och Dahl samt överkommendant uti Göteborg, den högvälborne herr Pehr Ribbing, friherre till Boxholm och Gimmersta. Född 1606. Död 1664.
- 3) Kungl. Maj:ts troman, överstelöjtnanten, högvälborne herr Erik Ribbing, friherre till Boxholm och Edestad. Född 30 april 1640, död 1 maj 1675.
- 4) Kungl. Maj:ts troman och landshövding över Västernorrland, Jämtland och Härjedalen, högvälborne herr Leonard Ribbing, friherre till Gimmersta och Boxholm. Född på Fyllerö den 28 juni 1638, död den 18 sept. 1687.

Kyrkan i våra dagar.

Foto: N. Göransson.

- 5) Kungl. Maj:ts troman och landshövding i Uppland, högvälborne herr Pehr Ribbing, friherre till Ulvåsa. Född i Stockholm 4 maj 1670, blev för dess oväldighet och nit för det allmänna vald till landmarskalk vid 1719 års riksdag, under vilket ämbetes utförande han till fäderneslandets såväl som dess anhöras stora förlust med döden avled i Stockholm 14 april 1719.
- 6) Kungl. Maj:ts högtbetrodde man och generallöjtnant, den högvälborne herren. baron Gabriel Ribbing, herre till Boxholm, Ulvåsa, Fiellskiäfte och Edsberg, född 1 jan. 1679, död 10 nov. 1742. Levde och dog sitt fädernesland och sitt hus till evärdelig heder, försakande rådspurpuren till sin Skapares ära.

På orgelläktaren hänga ytterligare två vapen: ett tillhörande ätten Ribbing men utan namn och inskrift samt ett över Sven Some med årtalet 1624. På läktarvinden stå fem begravningsfanor med stänger av svartmålat trä. De härstamma från 1600-

talet och ha en gång burits i begravningsprocessionerna. Dukarna äro nu mycket fragmentariska.

Om vi så till sist stiga upp i tornet, finna vi där två gamla "trotjänare": Storklockan och Lillklockan. Lillklockan är den äldsta av de två. Den har följande inskrift: "Denna klocka är år 1646 förärad till Ekeby kyrka av högvälborne herrskapet på Boxholm (Per Lindormsson Ribbing och Christina Ryning), är sedan med högvälborne överstens för kungliga gardet, herr baron Gabriel Ribbing och fru grevinnans, högvälborne fru Ulrica Oxenstiernas omkostnad vorden omgjuten år 1717, då herr Johan Zerl var kyrkoherde i Ekeby." På klockans andra sida läses: "Anno 1740 är denna klocka vorden omgjuten, då Ekeby patronus var den högvälborne baron och generallöjtnant herr Gabriel Ribbing och prepositus samt pastor var herr Johan Zerl av Magnus Hultman uti Norrköping". Längs klockans övre rand stå orden: "Gud allena äran".

Storklockan har årtalet 1678 och är försedd med en större latinsk inskription, vars början ter sig något egendomlig. I översättning lyder texten så: "Emedan den segrande Carl triumferar över så många fiender, som sammansvurit sig till vårt fosterlands fördärv, lät jag öka och omgjuta denna klocka — som skänkts till Ekeby kyrka av mina saliga föräldrar — nu ånyo till Gud den Allsmäktiges ära och samma kyrkas prydnad" Bredvid varandra stå Ribbingska vapnet med bokstäverna L R (Lennart Ribbing) och Falkenbergiska med bokstäverna C F (Catharina Falkenberg). Dessa skänkte tydligen klockan, och det torde ha varit deras son, Gabriel Ribbing (död 1742), som lät omgjuta den någon gång i början av Karl XII:s segerrika tid. Å dess övre rand står utom årtalet 1678 på latin: "Ära vare Gud i höjden och frid på jorden". På nedre randen står likaledes på romarspråket: "Johan Meyer i Stockholm göt mig. Loven Herren med klingande cymbaler".

Nils Johansson.

RIBBINGSKA GRAVKORET

Ribbingska gravkoret är numera helt tillslutet och avskilt från yttervärlden. Det har gått 125 år, sedan den sista kistan där insattes. Vi ha emellertid en noggrann redogörelse för vad detta gravkor rymmer inom sina murar. Den 23 april 1844 öppnades nämligen gravkoret i samband med någon reparation. Murmästarna Daniel och Per Ekholm ombesörjde därvid de behöfliga förbättringarna och förstärkningsanordningarna i närvaro av prästerna A. A. och C. A. Aurelius. Dessa senare passade då på att grundligt undersöka och uppteckna allt de sågo. Och det var följande:

Vid norra sidan finns en sarkofag av slipad marmor, upptagande korets hela bredd. Inga inskriptioner eller emblem kunde där upptäckas, men det förmodas, att i denna väldiga sarkofag vila riksrådet Lindorm Ribbing (död 1627), hans maka Märta Bonde (död 1642), deras son, riksrådet Peder Ribbing (död 1664) och dennes maka Christina Ryning.

I "östra nischen" bredvid den stora sarkofagen står en kopparkista med Skriftspråk på båda sidorna samt orden: Maria Elisabet Ribbing.

I "Västra nischen" står en liknande kopparkista med Skriftspråk och krucifix på locket samt inskriften: Carl Ribbing. (Död 1661).

Ovanpå den stora sarkofagen stå följande fyra kistor från väster till öster: 1) en svart, sönderfallen träkista, där ett barnskelett skymtade, 2) en förgylld kopparkista, omgiven av ornament, vapensköld och inskrift, inneslutande stoftet av Beata Rosenhane, död 1674, 3) en stor kopparkista med utsmyckning, vari vilar Agneta Christina Ribbing, som 26-årig avled 1701, 4) en förgylld kopparkista för överstelöjtnant Erik Ribbing, död 1765.

I riktning norr-söder stå en rad kistor i följande ordning: 1) en kopparkista, täckt med svart sammet men utan inskription. Sannolikt vilar där Catharina Ribbing f. Falkenberg, död 1716.

2) en kopparkista av samma slag men försedd med förgyllda vapensköldar och inskription samt med "förgängelsens sinnbilder" och på locket ett krucifix. Där vilar landshövdingen Lenart Ribbing till Gimmerstad, Boxholm, Wigbyholm, Fjellskefte, Stenhammar, Stäringe, Mossebo och Götevi, död 1687.

Under dessa kistor stå två välbehållna ekkistor för Gabriel Adölf Ribbing (Boxholms bruks grundare), död 1762, och hans maka Beata Sparre, död 1781. Ovanpå förut nämnda kistor står tre barnkistor av ek. En av dessa innesluter en son till greve Mörner på Götevi. Denne son avled 1825 och synes ha varit den siste, som gravsattes i koret.

- 3) en sarkofag av tegelsten med inskription för landshövdingen och lantmarskalken Per Ribbing, död 1719.
- 4) en sarkofag av tegelsten, enligt uppgift för generallöjtnanten Gabriel Ribbing, död 1742, och hans maka Ulrika Eleonora Oxenstierna.

Ovanpå dessa sarkofager stå i sin tur tre gula ekkistor med beslag, inneslutande stoffen av:

- 1) Anna Charlotta Ribbing, död 1801.
- 2) Elsa Ebba Ribbing, död på Götevi 1774.
- 3) generalmajoren Per Ribbing till Götevi, gift med föregående och död på Götevi 1802. "Han var den siste av friherrliga Ribbingska ätten i Ekeby".

De båda upptecknarna sågo dessutom söndriga rester av ytterligare några få kistor.

I samband med reparationer i kyrkan har även i senare tid vid något enstaka tillfälle gravkoret öppnats. De som då stigit dit ned, ha endast tagit en hastig överblick över det. Men då detta ju är en tystnadens och stillhetens helgade plats, som under århundradenas lopp ej uppvisar några större förändringar, kunna vi helt säkert godtaga beskrivningen från 1844 och anse, att ungefär så ser det ännu i denna dag ut i det Ribbingska gravkoret.

Här må till sist anföras de ord, som äro skrivna i samband med en gammal redogörelse för Ribbingska släkten:

"Tiden nöter, jorden gömmer
vad som fordom varit stort.
Eftervärlden snart förglömmar
det förfäder hava gjort.
Bäst är jordisk prakt förakta
och Guds rike eftertrakta".

Nils Johansson.

SKOLAN FÖRE 1842

För mycket länge sedan...

Låt oss först nämna några ord i största allmänhet om undervisningen i vårt land i gamla tider. Vem stod från början för undervisning och kunskap åt gemene man? Svaret blir: kyrkan och prästerna. Vad syftade denna undervisning till? Den avsåg helt och hållet kristendomskunskap. Kyrkan fordrade vissa elementära kunskaper av sina medlemmar, och det fanns ingen annan än prästen, som kunde giva dem dessa kunskaper. Redan på 1200-talet påbjöds, att prästen skulle lära barn och vuxna de enklaste kristendomsstyckena: Fader vår, trosbekännelsen, buden. Men denna undervisning måste gå till på sitt särskilda sätt. Det fanns ju varken böcker eller läskunnighet. Allt måste ske "utantill." Prästen uppläste helt enkelt på sön- och helgdagarna de olika styckena och inpräglade dem så småningom hos åhörarna. På 1500-talet kom så den svenska bibelöversättningen, katekesen och Olaus Petri skrifter. Katekespredikan och katekesförhör började förekomma. Man krävde någon liten insikt i trossanningarna av dem som begick nattvarden. Skriftermålet blev också närmast ett förhör. Men längre än till utanläsning av katekesens textord kom man dock knappast på 1500-talet. Prästen bar ensam upp arbetet, och resultatet blev väl ofta rätt skralt. Under 1600-talet kunde kyrkan göra en långt större insats på undervisningens och folkuppfostrans område. Predikan blev undervisande, katekesförhören blomstrade och husförhör började hållas. Det ställdes nu också mera bestämda krav på klockaren: han skulle kunna lära ungdomen läsa i bok, sjunga psalmer och öva kristendom. Hans skyldigheter och möjligheter i detta avseende äro dock ännu mycket oklara. På 1700-talet kom lag om husförhören, vilka kom att betyda så mycket för kristendomskunskapen ända in i senare tid. Då började även konfirmationsundervisningen ta fast form. Klockaren hade skyldighet att förberedande läsa med konfirmanderna. Vidare utkom en stadga, som formligen ålade föräldrar att på ett eller annat sätt lära barnen läsa i bok. Allt det-

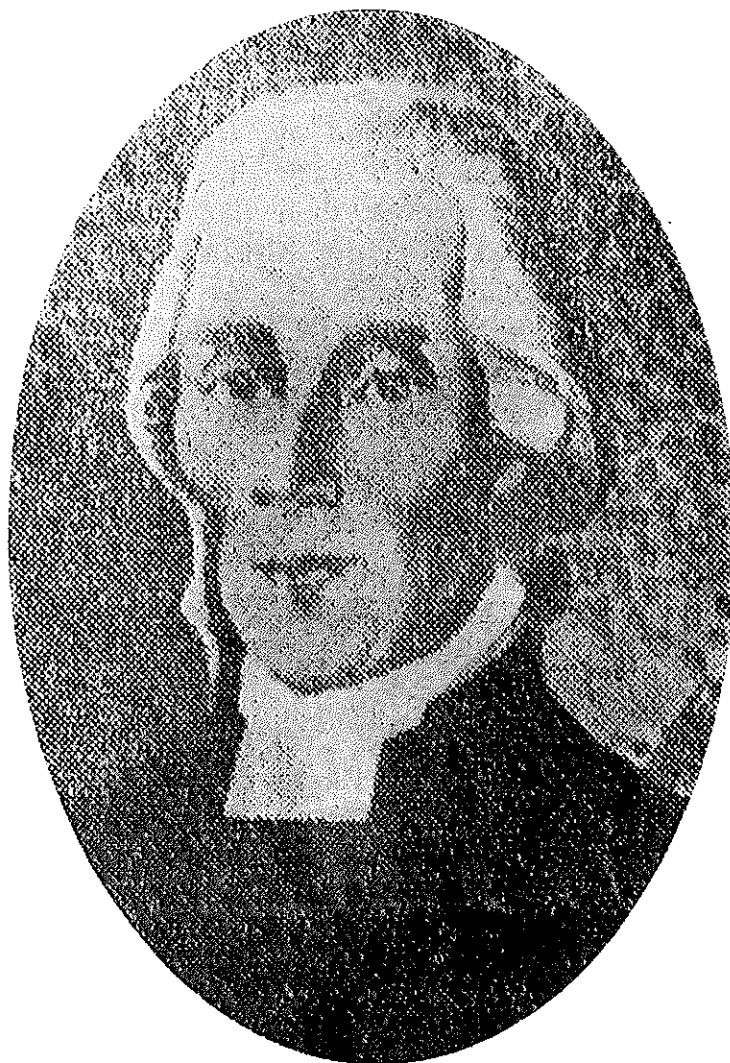
ta låter ej så illa på papperet, men i praktiken var det ej så lätt att genomföra. Det var både si och så med kunskaperna mången gång. Det var överhuvud ingen stadga eller ryggrad i det hela. Dessutom skilde sig nog de olika delarna av landet betydligt från varandra ifråga om nitet och sättet för undervisningens bedrivande. En intresserad, kraftfull biskop kunde härvidlag betyda mycket för sitt stift. Det blev alltmer tydligt, att det behövdes genomgående och klara bestämmelser, särskilda lärare och särskilda lokaler, om det skulle bli till något helt. Detta kom också med lagen om folkskolor 1842.

Med det ovan sagda har alltså visats, att det var genom kyrkan och i kyrkans hägn, som "skolan" begynte. På schemat stod från början endast ett ämne: kunskap i kristendomens grund-sanningar. "Herrens fruktan är vishetens begynnelse." Så sutto väl också i vår gamla kyrka medeltidens Ekeby-bor och lyssnade till prästen, som sakta förestavade de gamla sanningarna och inpräglade de korta huvudstyckena. Det var den första undervisningen, och det var fröet till det kommande, vittutgrenade skolväsendet. Bandet mellan kyrka och skola har ju sedan ända in i senaste tid varit fast knutet, kanske man kan säga ända till 1930. Och det finns ju, om också ej officiellt, ännu kvar på mer än ett sätt. Domkapitlen har ju f. ö. alltså bibehållits som styrelser för folkskolorna inom stiftet.

I Ekeby på 1700-talet.

På den tiden kunde man sålunda ej som nu skicka barnen till skolan, ty det fanns ingen skola. Men föräldrarna hade dock skyldighet att lära sina barn läsa. Prästerna, det gäller närmast Nils Curman, Stefan Nerenius och Anders Ekmarck, sökte på allt sätt övervaka, att så skedde. Själva voro de ju i egentlig mening "församlingens lärare". Men de sökte också finna lämpliga barnalärare i bygderna, som kunde giva barnen de första grunderna. Om föräldrarna det oaktat försummade sin skyldighet att lära eller låta lära, kunde man gripa till stränga och drastiska åtgärder. Även övervakningen av de äldres kristendoms-kunskap var noggrann. År 1760 bestämdes på sockenstämma att ingen fick gå till nattvarden utan föregående förhör. "En gång för alla" tillsades 1762 att den som försummar katekes- och husförhör, skall plikta och böterna utan skonsmål uttagas. Samma år gjordes

efterforskning i de olika rotarna efter lämpliga undervisare. Särskilt nämnes en torpare Matthias i Torsebo såsom duktig att lära barn läsa. De föräldrar som så kunde, lämnade någon liten ersättning; "de som inga medel själva äga, skola av fattigkassan bliva understödda."

Prosten Anders Ekmarck.

Då man väntade biskopsvisitation 1763, tog prosten Curman detta tillfälle i akt och hotade långt i förväg de försumliga inför denna stora händelse. Både föräldrar, barn och tjänstefolk, som oförsvärligen åsidosatt sin kristliga skyldighet, skulle inför biskopen namngivas.

Att man verkligen höll tillsyn och kontroll över en var, framgår också nog så tydligt av följande beslut, som fattades 1766: "Som unga drängarna Anders i Norra Börshult, Nils i Blåvik, Johan i Eriksbo, Anders i Korskölla, Carl i Stora Herkhult, Johan i Mellgården i Hagby, Anders i Öringe och Jonas i Lokarp äro ganska tröga att läsa och akta inga förmaningar, ty sattes dem dag före att lära sig uti bok samt katekesen till söndagen eller veckan efter påsk, allt som läglighet kan givas att förhöra dem. Och därest de då tredskas och icke framställa sig eller kunna giva besked för sin kristendoms huvudstycken, beslöt församlingen enhälligt, att de skola sättas uti stocken, likmätigt K. Maj:ts ellernådigaste förordning, och det utan allt skonsmål." Det var ett strängt beslut, men det förestavades dels av omsorg om den enskildes andliga väl och dels av de förordningar, som då gällde. Emellertid återkommer ej denna långa rad av unga drängar i protokollen, vadan man får hoppas, att slutet blev gott. Sina namn fingo de emellertid på så sätt inskrivna i hävderna och bevarade åt eftervärlden. Odygdens belöning?

År 1769.

Ett betydelsefullt årtal i skildringen av Ekeby skolhistoria är 1769. Då beslöt man sig nämligen för att anställa en särskild lärare, som inget annat skulle göra än undervisa barn, en "socken-informator". Det var ett stort steg framåt efter den tidens förhållanden. Om denna barnalärare verkligen kom att tillträda sin tjänst, kan han med skäl kallas Ekeby förste lärare. Hans namn var "ärlige och beskedlige drängen Nils Ekström." Han hade tidigare lärt barn läsa i vår socken men sedan av någon anledning utflyttat till Södermanland. Nu erbjöd han sig att komma åter till Ekeby och bliva lärare. Då saken behandlades på sockenstämman, var man ense om, att en sådan man behövdes i denna vidsträckta socken. Hans uppgift skulle bli att lära allmogens barn väl läsa i bok och dessutom lära dem kristendomskunskap utantill. Så långt var allt gott och väl. Men det återstod att lösa ett annat spörsmål: "På vad sätt en sådan man skulle kunna hava sin någorlunda bärgning till föda och kläder?" Det var frågan som pastor framställde och som de hedervärda sockenmännen säkert togo sig en lång funderare på. Omsider svarade de, att det var svårt att kunna säga "hur samme man skulle bliva bärgad." Då kom pastor med ett förslag, tydligen driven av nitälskan för saken och

ovillig att låta den förfalla. Han föreslog, att den blivande sockeninformatorn skulle tilldelas en persons hel fattigdel eller "fattigstat", medan samtidigt antalet av dem, som med stat underhölls i fattigstugan, skulle minskas från sex till fem. Han ansåg sig så mycket mer kunna föreslå detta, som det för tillfället ej funnos så många gamla och skröpliga, som tarvade hel fattigförsörjning. På så sätt skulle läraren erhålla: 2 1/2 tunna råg och korn, en viss portion fläsk, 2 lispund kött, 12 kannor ärter, 1 flaska malt, en viss portion sill samt 4 plåtar i reda pengar, "av vilket han kan hava någorlunda bärgning, i synnerhet om någon tid på året skulle infalla, som helger och de två sommarmånaderna, då största bärgningen med hö och säd påstår, och då det ej skulle falla lägligt uti någon gård eller by att giva honom maten under barnens information." Läraren skulle föra en ambulatorisk tillvaro med ett kvartal pr prote. Den som kunde, hade att skäligen betala för sina barn undervisning, medan de fattigas undervisning skulle ersättas av fattigkassan. Till hushyra skulle kyrkokassan lämna ett litet bidrag, och även en årlig kollekt skulle tillfalla läraren. Om sedan någon ville gå längre än brukligt på lärdomens väg genom att även lära sig skriva, tillkom ytterligare en mindre avgift. Det betonades uttryckligen, att läraren alltid skulle stå under prästerskapets uppsikt och på varje ställe "visa redo, huru långt han avancerat." Alla i stämman deltagande gillade helt detta förslag. Saken var klar, och pastor lovade att tillskriva Nils Ekström i Södermanland, framlägga villkoren och erbjuda honom sysslan.

I fortsättningen talas det emellertid ej vidare om denne Ekström, han återfinnes ej heller i inflyttningsboken för året och kom väl av en eller annan anledning icke att tillträda tjänsten. Saken torde ha förfallit. Dock nämnes på en stämman 1769 att sockeninformatorns lön ur kyrkokassan höjdes till 6 plåtar årligen. Men 1784 omtalas en Mats i Svenstorp, som flera år åtnjutit en persons del i fattigstugan mot att han undervisade fattiga barn. Han fullgjorde dock ej sin tjänst till belåtenhet, varför han sagda år avsattes och fräntogs "andelen", vilken i stället tillföll klockareänkan.

Att prästerna personligen togo livlig del i barnens kristliga uppfostran, se vi bl. a. av en passus 1775. Där klagas över att en del föräldrar och husbönder vårdslösa barns och tjänstefolks undervisning i kristendomskunskapen, "oaktat de hava bästa till-

fälle i världen, så snart barnen kunna läsa uti bok, att uti prästegården åtminstone en gång i veckan hela året igenom få dem förhörda uti katekesen."

Klockaren och organisten, som behövde "tillökning på sina svaga inkomster," erbjöd sig 1788 att "hålla skola." De som bodde i trakten av kyrkan, borde begagna detta tillfälle. Angående hans ersättning bestämdes följande: då han lärt barnet läsa uti bok, erhöll han en fjärding råg; då han inlärt lilla katekesen utan till ytterligare en fjärding råg; då han någorlunda inpräglad hela Svebilii förklaring utom "språken," fick han två fjärdingar råg. Barnen förhördes i prästgården vid inträdet i skolan och sedan närhelst läraren fordrade betalning. Själva examen hölls alltså i prästgården, och torde ha skett ofta nog. Prosten Ekmarck tillägger i protokollet: "För tvenne fattiga barn betalar jag Anders Ekmarck." Organisten och klockaren på den tiden hette Jonas Svartling.

Så kunde det alltså gå till under 1700-talet. Det saknades ej nitälskan. Man såg noggrant till att ingen försummade innantill- och utantill-läsningen. På ett eller annat sätt skulle kunskapen inhämtas. Och kunskapen, det var kristendomskunskap. I enstaka fall kunde det därtill bli fråga om att "litet skriva och räkna."

Under början av 1800-talet.

1800-talets första del gick i de gamla spåren. Det var många gånger ej lätt att finna någon, som ville åta sig att vara undervisare. På slättbygden tycks det dock ha gått skapligt, men i "skogborotarna" var det sämre. Under en längre tid fanns det där ingen, som ville och kunde lära barnen läsa. Det tillsattes t. o. m. en särskild kommitté, som skulle överväga saken och framlägga något förslag till åtgärder inför sockenstämman. När detta förslag 1820 framlades, fanns även i skogsbygden tillgång till undervisare. Men å andra sidan synas målsmännen ha blivit liksom avvanda från sina plikter i fråga om barnens fostran. Därför berör nämnda förslag egentligen föräldrars och målsmäns försummelser och hur man skall komma till rätta med dessa. Då detta som avhandlades på stämman 1820, torde ge en rätt god bild av hur man då tänkte och kände, förtjänar det att mera fullständigt här citeras: ... "Bruksherren på Boxholm tolkade med livligt deltagande känslor församlingens bekymmerfulla för-

lägenhet, behjärtade ömt det vådliga äventyr att lämna sådana barn åt sig själva uti ett hedniskt mörker till rov för villor och syndafördärv, men påyrkade med lika sant och allvarligt nit, att alla de föräldrar äro alldeles ovärdige att bära detta namn, vilka, då de i Guds hand varit medel till sina barns naturliga liv, så förglömmande sina heligaste plikter äro i stånd att vårdslösa deras andliga livs tillväxt i nåden och vår Herres Jesu Kristi kunskap, som bereder evigt liv och över nog. Församlingens ledamöter, för vilka det året varit tryckande, funno sig icke föranlåtna att medelst och på bekostnad av sina knappa tillgångar understödja självsvåldiga föräldrars ovillkorliga skyldigheter härutinnan; dock bifölls enhälligt att understöd ur fattigkassan skulle lämnas till värnlösa och utfattigas barns undervisning, vartill skickliga personer, även i skogsbygden nu befinnas. Församlingen ville emellertid ännu ett år ställa dessa försumliga målsmän för barn och ungdom på prov med önskan och förhoppning att de under denna tid till rådrom måtte väckas till den angelägnaste omsorgen att lära sig och barnen vad deras timliga och eviga frid gemensamt kräver, och i så måtto kommer det ifrågavarande förslaget att tills vidare ligga i förvar. Men som en del föräldrar och husbondefolk okristeligen vårda sig om sina barns och tjänstehjons undervisning uti kristendomskunskapen, varigenom ett okunnigt och vanartigt släkte uppväxer till Guds vanära, samhället till skada och sig själva till timligt och ej sällan evigt fördärv, oaktat de hava bästa tillfällen, så snart de kunna läsa redigt uti bok, att hos trenne församlingens lärare, som aldrig lämna någon möda ospard för den goda saken, samt hos orgelnisten och flera, kunna få bliva undervista och förhörda uti katekesen, alltså tillsades nu allvarligen att sådana föräldrar och husbönder skola till vederbörligt straff varda beforderade. För att med tillförlitlig kännedom om barnaundervisningens förhållanden kunna bringa bemälte påbud i verkställighet, då tvingande omständigheter det äska, så åtog sig gunstbenäget Högvärdige herr greve Mörner såsom kyrkorådets resp. ledamot, att 8 dagar före nästa valborgsmässa sammankalla och förhöra alla i församlingen befintliga barn, vilka inom fyllda 10 år böra kunna läsa redigt i bok och minst lilla katekesen utantill. Utom denna bestämda kunskap skola barnen med kristliga efterdömen vägledas till dygd och sedlighet, varförutan all bibringad salighetskunskap är och bliver död och

fruktlös. Herr greven utnämner själv två gode män att övervara förhöret jämte någon av församlingens prästerskap."

Detta aktstycke har rätt mycket att säga oss. Det var verkligen ingen liten möda, de styrande nedlade, för att sprida läskunnigheten och kristendomskunskapen och för att låta alla få del därav. Motstånd mötte ibland; åtskilliga bland allmogen tyckte nog, att det hela var rätt onödigt. Kanske drog man sig också för den lilla kostnaden. Men överheten gick hårt fram och grep till tvång och straff om så behövdes. Läskunnighet och kristendomskunskap hade ju vid denna tid länge varit ett villkor för nattvardens begående och lysnings uttagande. Detta verkade väl också pådrivande.

Men aktstycket visar även de högre ståndens intresse för "skolan." Greve Mörner på Götevi åtog sig sålunda att sammankalla och förhöra alla barn i Ekeby, som uppnått 10 år. Det var säkert en ansevärd skara. Men på det sättet fick man ju dock en samlad bild av tillståndet. Förhöret hölls under två dagar år 1821. Det leddes av greve Mörner och övervars dessutom av y. pastorn Normelli, Anders Andersson i Ljungby, Sven Karlsson i Öringe, Sven Hansson i N. Andersbo och Peter Svensson i Sandliden. Vad blev då resultatet av denna sockenomfattande undersökning?

När resultatet meddelades på sockenstämman, kände man allmänt "innerlig fögnad att med barnundervisningen i allmänhet stod så nöjaktigt och väl till." I det stora hela blev det alltså ett gott betyg. Men det upptäcktes också brister, och man slog obarmhärtigt ned på de försumliga. De föräldrar, vars barn ej bestodo provet, fingo ännu ett års nådatid. Därefter skulle alla, som nu ej kunde godkännas ånyo på samma sätt examineras. "I vidrigt fall", heter det, "skola de tredskande på det strängaste efter lag ovillkorligen behandlas."

Men liksom man hotade den försumlige, berömde man den duktige. Under förhöret hade greve Mörner särskilt fäst sig för en liten flicka, grenadjären Skonbergs dotter Anna-Kajsa från Fjettmunna ägor. Hon läste utmärkt och kunde med stort förstånd göra reda för sig. Det beslöts därför, att hon såsom den duktigaste offentligen från församlingen skulle få mottaga någon "föräring." Greven själv skulle ordna den saken, och det var helt visst en lycklig flicka, som så blev hedrad.

Men inte nog med detta. Vid samma stämman visade också patronus, Carl Daniel Burén, både intresse, omsorg och givmildhet. Han ville särskilt uppmuntra dem, som trots fattigdom och mindre goda villkor ändå väl vårdat sig om sina barns fostran. Man gjorde en förteckning på dessa, och antalet blev 25. Som en erkänsla åt dylika hedervärda föräldrar skänkte han $6\frac{1}{4}$ tunnor råg. Var och en skulle efter pålysning få hämta $\frac{1}{4}$ tunna på Boxholm, varvid rotmästarna ovillkorligen skulle vara närvarande och se till, att envar av de belönade fick sitt. Denna utdelning, eller låt oss säga donation, skulle även i fortsättningen bestå.

Hur skolförhållandena 1828 voro ordnade, framgår av följande utdrag: "Till barnaundervisare äro enligt förut skedda pålysningar antagna: Livgrenadjären Liljas hustru på Sandlidens ägor, änkan Anna Jaensdotter i Sjöstugan, Johannes Anderssons hustru i Gatan på Ljungby ägor och livgrenadjär Bobergs hustru vid Ryckelsby. (Idel kvinnliga lärare!). Föräldrar som ej själva ombestyrja sina barns grundliga undervisning, antydass att i sådant avseende skicka dem till ovannämnda barnalärare, detta allt med påföljd av näpst för de föräldrar och fosterfäder, som vid nästa husförhör befinnas varit försumliga, men av uppmuntran för dem som åttlytt anmaningen. För övrigt böra småbarnen kring kyrkan och på slättbygden boende vid lika ansvar tillhållas att gå i läxorna hos organisten."

Åren 1836—1837.

Nu komma vi till ett märkesår i Ekeby skolhistoria. Här fanns då en yngre vice pastor, som hette Pehr (Carlsson) Hanner, sedermera komminister i Norrköping och död 1862. Han synes ha haft ett brinnande intresse för ungdomens undervisning. Han blev också mannen, som ordnade om, att det blev ordentlig skola i Ekeby fem år före lagen om folkskolor 1842. Det är för all del ej något sällsynt, att en skolinrättning kom till stånd på en sockens eget initiativ före 1842, men vi bör veta, att även Ekeby var med bland dem, som i god tid införde ordentlig skola. Det var som sagt Hanner, som stod bakom verket. På Andersmässostämman 1836 lade han fram ett förslag till en allmän undervisningsanstalt. Det angavs uttryckligen, att den främsta avsikten var att främja religionsundervisningen. Sockenmännen ställde sig

välvilliga till saken. En enda betänklighet yppades, och den gällde den ekonomiska sidan av saken: var skulle man ta pengar till omkostnader och löner? Emellertid tillsattes en skolkommitté, som fick stor makt och myndighet och som skulle snarast framlägga förslag. Den bestod av följande utvalda män: brukspatron Pontus af Burén på Ekeberg, fältkamrer Bergman på Boarp, komminister Aurelius, P. Egnell på Bleckenstad, nämndeman Millqvist i Hagby, kyrkvärden Rydberg i Öringe, frälsehemmansägare G. Andersson i Brokulla, skattehemmansägare Nilsson i Eklabo och Hanner. Redan i januari 1837 framlade dessa sitt förslag på en e. o. sockenstämma. Det var ett viktigt ärende, som angick alla. Därför fingo sådana, som annars ej hade stämma och säte i sockenstämman, nu vara närvarande och deltaga i beslutet. Kungörelsen angående denna stämma hade följande lydelse: "Efter gudstjänstens slut söndagen den 22 januari detta år kallas till allmän sockenstämma församlingens ledamöter — icke allenast jordägare utan även brukare, torpare, soldater samt smeder och sockenhantverkare för att höra sig föreläsas skolkommitténs fattade beslut rörande den blivande skolan inom församlingen samt att iakttaga sin yttranderätt över dessa beslut, varuppå kommittén har velat grunda denna allmännyttiga inrättning." Det ligger både tyngd och högtidlighet över dessa ord. Vi kunna gott tänka oss, att saken var allmänna samtalsämnet i förväg i stugorna och att spänningen bland de i sockenstugan församlade var stor.

Vi skola nu höra ordagrant de flesta paragraferna i förslaget. Vi gå förbi ett par, som ej särskilt intresserar, det blir tillräckligt ändå, ty antalet paragrafer är inalles 16.

Det var som sagt det ekonomiska, som var stötestenen. Men i nödens stund uppträdde en hjälpare, en hjälpare som finns än i dag och som Ekeby haft god nytta av och fått mycket pengar från under årens lopp, nämligen Ribbingska gravkorskassan. Ur den skänktes nu ett belopp för skolans stiftelse. Det heter i par. 2: "Föredraganden, sedan han genom herr brukspatron G. Buréns medverkan haft lyckan att hos disponenten av friherrliga Ribbingska gravkorskassan herr greve A. G. Mörner utverka en årsränta av nämnda kassa till ett belopp av 250 Riksdaler att användas för skolans stiftelse, uppläste den assignation på kassan, som Hans Excellens ynnestfullt utfärdat. Kommittén som ansåg att utan denna ädelmodiga gåva de största hinder mött för

skolans stiftelse, fattade det enhälliga beslutet att genom en gemensam tacksägelseadress uttrycka sin djupa erkänsla för Hans Excellens ynnestfulla benägenhet för en sak, som med försynens nåd skall bliva församlingen till evärdelig nytta."

Sedan detta hinder, den ständiga frågan om pengar, på detta lyckliga sätt avklarats, kunde man med gott mod gå vidare. Så göra också vi, och det må ske utan kommentarer:

"§ 4. För att vinna ändamålet med ifrågavarande anstalt fann kommittén föredragandens förslag att dela skolan i tvenne avdelningar, med en skolmästare för vardera, välgrundat. Avdelningarnas lokaler skulle alltså bliva 1) sockenstugan, 2) Boxholms bruk, Brokulla och Eklabo, den förra fix, den senare ambulatorisk. Den fixa (fasta) avdelningen i sockenstugan bestriks av församlingens organist, likmätigt den plikt honom åligger som klockare. Läsningen börjar där i medio av april och fortfar 1/2 år med ledighetstider av juli och augusti månader. Läsedagarna bliva fyra i veckan från klockan åtta på morgonen till klockan fyra e. m. med en timmes ledighet middagstiden och en 1/4 timma i medio av förmiddagen. I den flyttbara (ambulatoriska) avdelningen till vars bestridande kommittén gillade föredragandens förslag av ynglingen Gustaf Steineck, hålles 1/4 års termin å vardera stället. Den 16 januari varje år tager läsningen sin början på Bruket, flyttas sedermera till Brokulla och slutligen till Eklabo. Läsedagarna bliva även här fyra i veckan med sex timmars övning de korta höst- och vinterdagarna och åtta timmars vår- och sommardagarna. Och jämkas tiden så på varje lokal, att lika många timmar användas å vardera stället. Ledighetstider bliva juli och augusti samt december och halva januari, ävensom att en timme middagen och 1/4 timma i medio av förmiddagen bliva lediga.

§ 5. Lärarens i den fixa avdelningen lönevillkor bliva: En kollekt årligen samt räntemedlen av Rudbeckska donationen. Dessutom uppbär han av varje barn han undervisar: jordägares 1 riksd. 16 sk., brukares, smeders och sockenhantverkares 32 sk., soldaters och välmående torpare 16 skilling, allt banco samt beräknat för terminen. De utfattigas barn undervisas utan någon avgift. Lönen för läraren i den ambulatoriska avdelningen utgår tills vidare av socknens magasins räntespannmål med 4 tunnor råg och 2 tunnor korn. Dessutom uppbär han för undervisningen, vid terminens slut, av varje jordägares barn 32 sk.,

brukares, smeders och sockenhantverkares 24 sk., soldaters och välmående torpare 16 sk., allt banco. För de utfattigas barn betalas intet. Kommittén vill dock härvid hava sig förbehållet att vid varje års slut sammanträda och om lönevillkoren överlägga.

§ 6. Föredraganden, med tillkännagivande av sin egen övertygelse, framställde till kommitténs prövning, huruvida nu och i en framtid undervisningen bör anförtros endast åt de nu antagna och efter dem blivande skolmästare, varvid kommitténs övriga ledamöter förenade sig med föredraganden, att extraordinarie prästmannen i församlingen bör, såsom skolans rektor, hava sig uppdraget närmaste inseendet över skolans båda avdelningar, vilka han bör besöka flitigt, och den ambulatoriska en gång i veckan eller minst var fjortonde dag, varvid honom åligga bör att hava ett vaksamt öga såväl över skolmästaren som lärjungarna, och där någon försumlighet eller oordentlighet upptäcket, sådant på lämpligaste vis rätta. I viktigare fall bör han sammankalla kommitténs övriga ledamöter och den felaktiga saken anmäla. Den kostnad och tidspillan, som han härutinnan måste vidkännas, trodde kommittén skulle kunna ersättas genom en årlig kollekt samt ett årligt yste över hela församlingen, vartill var och en bör bidraga i mån av sina tillgångar — icke allenast de som hava barn i skolan, utan även alla andra. Angående denna ersättning för skolans rektors besvär förbehåller sig jämväl kommittén att vid varje års slut överlägga om någon förändring därutinnan är av nöden.

§ 7. Förutan den i föregående § projekterade ersättningen för nuvarande e. o. prästmannens kostnader och mödor, ansåg kommittén billigt vara, att han första året uppbär $\frac{1}{3}$ av ambulerande skolmästarens lön, emedan denne måste undervisas av den förre och skolan dessutom erfordrar oberäkneliga omsorger och mödor, innan hon kan sättas i gång och ändamålsenligt fortgå, vilket allt ensamt vilar på dennes prästerliga nit och välvilja för saken.

§ 8. Skulle någon tid inträffa, att ingen e. o. prästman finnes i församlingen, så hyste kommittén det förtroendet till församlingens ordinarie prästmän, att de skola beflita sig att vårda undervisningen i deras församling och ägna åt skolan den omsorg hon kräver för sitt bestånd.

§ 9. Föredragandens kalkyl över materialiernas kostnad uppgick till cirka 140 riksd. b:co, med vilken summa inköpas: 4 ex.

tabeller, 48 ex. Gagners katekeser, 60 enkla katekeser, 50 ex. psalm- och evangeliebok, 50 ex. Nya Testamentet, 5 st. skrivböcker till skolans stadgar, kommitténs protokoller och uppropslistor m. m., 2 ringklockor, 2 blåspipor av silver, 50 monitörsbatter, 2 tvättbaljor, 2 ämbar med skopor, 8 tolfte bräder och halftross till bänkar m. m., 1000 spik, 100 spikdubbar, 2 bord samt 2 stolar jämte arbetslön därå. Föredraganden med sina biträden gå genast i befattning med dessa materialiers anskaffande.

§ 10. Skolans årliga underhåll bestrides av Curmanska anordningens räntemedel, vars kapital ej får minskas eller på minsta vis tillgripas, utan skall räntan i vad mån som blir över, då skolans årliga behov blivit bestridda, läggas till kapitalet till dess detta uppnått 500 riksd. b:co, varefter överskottet av räntemedlen användas till skollärarnas tillökning på lönen enligt kommitténs omprövande. (Prosten Nils Curman, död 1781, hade donerat medel till sockeninformatör).

§ 11. De läroämnen som bliva föremålet för denna anstalt, åsyfta endast religionskunskapen genom innanläsning och utanläsning. Materialierna för innanläsning bliva: de vanliga växelundervisningstabellerna, psalm- och evangelieboken samt Nya Testamentet. För utanläsning: katekesen samt för mera försigkomna barn biblisk historia, t. ex. den som är intagen i de s. k. Gagners katekeser. Före och efter läseövningarna användes $\frac{1}{4}$ timma att uppmuntra gossarna med någon militärisk exercis samt åstadkomliga kroppsövningar.

§ 12. Som erfarenheten lämnar nog bedrövlige bevis att föräldrar givas, som litet eller intet vårda sig om sina barn undervisning i de kunskaper som äro de viktigaste i detta livet, ty ansåg kommittén angeläget vara att härvid taga nödiga mått och steg till förekommande av sådan oförlätlig försumlighet. Kommittén anser sig därför böra stadga 1) att alla barn av båda könen, som uppnått sjunde året, skola ovillkorligen insändas i skolan den dag skolans början utlyses och oavbrutet fortsätta hela terminen, i uraktlåtenhet varav föräldrarna kallas offentligt från predikstolen inför kyrkorådet och jämte tjänlig föreställning dömas att betala terminsavgiften och, då den icke kan utgå i penningar, åläggas att arbeta vid skolan eller kyrkan, samt vare icke dess mindre förbundne att mot enahanda ansvar insända barnet nästa termin i skolan, 2) de barn som redan befinnas äga

en nödig kunskap, varom församlingens lärare vid husförhören på det nogaste pröva, vare dock icke underkastade detta tvång, 3) däremot skola de barn, som vid terminens slutexamen, antingen genom försumlighet eller tröghet befinnas vara ofullkomlige, ävensom äldre barn som fått en felaktig undervisning från början eller de som varit en längre tid från skolan och under densamma försämrat sig, vare pliktiga att begagna skolan till dess de provas äga en försvarlig kunskap, 4) vill någon begagna privat läromästare, så skall denne på det nogaste examineras för att utröna om han äger den skicklighet som erfordras för ett barns undervisning. Befinnes han brista härutinnan, förbjudes han vid det ansvar, vartill kyrkorådet finner skäligt att döma, att någonsin mer befattna sig med barnundervisning.

§ 13. För de barn som vid intagningen i skolan befinnas kunna läsa väl innantill och således undvika abcd-, stavnings- och renläsningsklasserna, betalas $\frac{1}{4}$ mindre i avgift redan för första terminen, andra terminen åter $\frac{1}{4}$ mindre, vadan halva avgiften försvinner. Men aldrig betalas därunder för något barn. Därav följer även, att de barn som genomgått förenämnda 3 klasser, åtnjuta samma lindring i avgiften och under samma villkor.

§ 14. Examen anställes i slutet av varje termin i närvaro av kommitténs samtliga ledamöter samt församlingens kyrkoherde. Belöningar utdelas då åt de snällaste (d. v. s. duktigaste) barnen efter skolans tillgångar och enskildas gåvor.

§ 15. Kommitténs ordf. upplåter å änkefru af Buréns vägnar ett rum vid Bruket till skolrum utan någon hyra, och med ägarna av Brokulla och Eklabo är överenskommet att första termin taga skolan för att se vilka besvär därvid äro följaktiga och sedan bestämma hyran, med förbindelse för dessa att mot den blivande avgiften alltid tillhandahålla de upplåtna rummen på de dagar terminen börjas och fortsättas. Skolmästaren begagnar även dessa rum under terminen till sin bostad utan att betungas med någon särskild avgift. Värmen å skolrummen underhålles sålunda, att varje barn, med undantag av de fattigaste, erlägger i terminen 8 sk. b:co eller framskaffar $\frac{1}{8}$ famn torr, till kastved sönderhuggen lövved eller hälften tall och hälften lövved. Men skulle barnen bliva så få, att detta bidrag icke förslår, måste de samanskjuta det bristande behovet.

§ 16. Kommittén anmodade föredraganden att med ledning av de beslut kommittén i dag fattat, uppsätta stadgar för skolan, dem kommittén ytterligare vill pröva, och sedan ett års förlopp visat användbarheten därav för skolans åsyftade ändamål, bör kommittén överlägga, huruvida det kan vara tjänligt eller behövt att å desamma i underdånighet begära Kungl. Maj:ts nådiga sanktion.

Kommittén, som för närvarande icke kan erinra sig mera som till skolans fördelar lända kan, vill dock hava sig förbehållet att framtiden ytterligare vidtaga de mått och steg som behovet påkallar."

Detta var det förslag, som vid denna särdeles talrikt besökta stämma framlades. Man tog varje paragraf särskilt för sig, varvid var och en hade tillfälle att yttra sig. Men endast två inlägg gjordes. Dels beslöt man, att i stället för det föreslagna ystet skulle varje hemman kontant betala en riksd. b:co pr år och mindre hemmatal proportionaliter därefter; dels ansågs att någon högre sanktion på skolinrättningen tills vidare ej borde sökas. I övrigt gjordes inga anmärkningar eller invändningar, "varför stämman slöts med innerlig önskan om framgång och välsignelse för ifrågavarande välgörande anstalt."

Så hade man nu fattat ett allom bjudande beslut om ordentlig skolinrättning. Den gamla, på lösa grunder vilande, hem- och klockarläsningen var ett gånget kapitel. Nu skulle barnen skickas till skolan och måste dit skickas. Men nog skilde sig denna skola betydligt från den nuvarande. Den var en s. k. växelundervisningsanstalt enligt Lancaster-metoden. Detta innebar, att de äldre och kunnigare lärjungarna såsom "monitörer" (jämför monitörbatonger ovan!) biträdde vid undervisningen. En sådan monitör fick ta hand om en större eller mindre grupp och öva den. Alla undervisades i samma rum. Det måste ha varit ett väldigt surr och stor rörlighet i ett sådant klassrum. En grupp t. ex. kunde hålla på med abcd, en annan läste Nya Testamentet innantill och en tredje katekesen utantill. Lärarn själv övervakade det hela, bestämde vad som skulle läsas, tillsatte efter prov monitörer och anställde då och då förhör. Även om systemet på oss verkar något främmande, hade det dock sina förtjänster, när det gällde att för ringa kostnad och med få lärare ge en elementär kunskap.

Något bör väl också här sägas om de båda lärarna, som 1837 antogos. Organisten Carl Johan Svarthling var född i Ekeby den 17/12 1797 och son till orgelnisten Jonas Svarthling i Ekeby. Carl Johan Svarthling var en studerad man, t. o. m. ovanligt högt för sin tid och sin ställning. Han studerade vid Linköpings gymnasium och blev student i Uppsala 1817. Därefter hade han anställning som informator. Då emellertid hans fader på grund av sjuklighet ej kunde sköta sin syssla här i Ekeby, kom Carl Johan 1823 från Rådmansö i Roslagen hem till sin födelsesocken och blev klockarebiträde. När så fadern 1832 avled, blev sonen ordinarie organist och klockare här. Han skötte sin syssla med omsorg och var "i övrigt en redlig och välvillig man." Men han skulle ej bli gammal. Redan 1841 blev han för sjukdoms skull urståndsatt att sköta sin tjänst och hade då en C. A. Forsman som vikarie. Studenten och klockaren C. J. Svarthling avled följande år och var sålunda ej mer-än 45 år, när han kallades hädan.

Sven Gustaf (Svensson) Steineck föddes i Gotthål under Boarp den 25/8 1821, tydligen i ett fattigt och enkelt hem, en "backstuga." I husförhörsboken är antecknat, att han var spenslig och klen till växten och ej vidare arbetsför. Men ett gott huvud måste han ha haft, ty han har de bästa vitsord ifråga om kunskaper. Såväl i innanläsning och katekes som i "förklaringarna" och "begreppen" har han vitsordet a. Dessutom heter det: "Läser hustavlan och botpsalmerna." Att han dock ej var fullt vuxen lärarkallet, när han 16-åring anförtröddes detta, ha vi sett av det föregående. V. pastorn måste till en början undervisa honom. Senare genomgick han Linköpings seminarium och kallades 1847 "utexaminerade seminarieeleven." När han 1877 ingav sin ansökan om avsked från sin långa lärartjänst i Ekeby, bifogade han en förteckning, som utvisade, att han under 41 år undervisat 6757 barn, "först såsom ambulatorisk lärare, under vilken tid han mot en ringa avlöning måste utstå mycken möda och försakelse, och sedan såsom lärare vid Fleminge fasta folkskola, där barantalet sista året uppgick till 186, ett alltför stort antal för att av en person med framgång kunna undervisa." (Citerat efter skolorådets protokoll 1877). Steineck utflyttade 1878 till Linköping, där han avled 1883. Ännu torde det i Ekeby finnas några få, som gått i skolan för denna gamla lärare.

Redan i september 1837 blev det biskopsbesök i skolan. Biskop Hedrén visiterade församlingen detta år och ägnade därvid även skolan omtanke och intresse. När han besökte skolsalen i sockenstugan, där 63 barn voro samlade, och lät anställa förhör

Sven Gustaf (Svensson) Steineck.
1821—1883.

med dessa, kan man nog tänka sig, att både läraren och eleverna kände sig litet nervösa. Men Hans Högvördighet betygade sin tillfredsställelse med de kunskaper barnen visade redan nu efter endast 1/4 års undervisning. Skolans primus motor, Hanner, fick en särskild eloge för sin möda och sitt nit.

Den första examen med den ambulatoriska avdelningen hölls i Brokulla den 28 juni 1837. Låt oss höra, hur den avlöpte:

”§ 1. Under denna första läsetermin voro i denna avdelning inskrivna 15 gossar och 12 flickor, av vilka 2 gossar voro under mer än första hälften av terminen sjuka, varför dessa alldeles uteblivit. Dessutom hava många varit för sjuklighets skull flera dagar frånvarande, varigenom deras läsning blivit mycket försummad.

§ 2. Alla barnen hava genomgått stavningsklassen och befunnos därutinnan väl övade. På lika sätt gick renläsningen i allmänhet väl och hava latinska som svenska stilar blivit övade. I de förra voro barnen vid deras intagning alldeles okunniga varför de måste börja med abcd, men läste dem nu med lika färdighet som de svenska.

§ 3. Renläsningen har blivit övad dels på tabeller, dels Nya Testamentet, psalm- och evangelieboken. Utanläsning i katekesen; men Bibliska historien måste denna termin försummas, emedan tiden blivit upptagen med den behöfliga renläsningen.

§ 4. Dessutom gjorde barnen väl reda för skiljetecken, bokstävernas indelning i självljudande och medljudande, hårda och lena självljudande, huru vissa medljudande läsas framför en hård eller len självljudande, huru många självljudande äro i var stavelse, att mångstavigheten av ett ord beror på antalet av självljudande o. s. v., dessutom skillnad på bokstav, stavelse, ord och mening samt mera, som till en rätt renläsning kännas bör.

§ 5. För övrigt anmältes inga klagomål över barnens seder, vilka tillika med deras flit vitsordades av skolmästaren och betäckades denne för sitt outtröttliga nit vid barnens undervisning.

Ut supra: D. P. Burén. S. Bergman. Gust. Andersson. P. Hanner.”

Åren 1838—1842.

Särdeles mycket är icke att tillägga om tiden fram till 1842, då folkskolestadgan kom. Skolarbetet gick sin gilla gång, och man vågar nog påstå, att Ekeby ”växelundervisningsanstalt” fungerade rätt bra. Den förut ”fixa” avdelningen i sockenstugan blev nu en tid ambulatorisk även den, och Steineck bestred ensam lärartjänsten. Han fick sannerligen leva på rörlig fot! En del ändringar gjordes i skolreglementet. Koralsång blev ett nytt, omhuldat ämne. Melodierna inövades med hjälp av psalmodikon, ett

gammalt instrument, som vi kunna närmare betrakta i hembygdsföreningens samlingar. "Instrumentet är så lättfattligt, att den som känner blott de 9 första siffrorna, kan lära sig spela vilken psalm i koralboken som helst på mindre än 1/2 timme." Större vikt började nu också läggas vid ämnena räkning och skrivning. Då och då måste disciplinära åtgärder vidtagas. "För försummad läsning hemma hava 10 och för svordom hava 2 erhållit allvar-samma förmaningar och fått skämmas . . . En gosse har för oärlighet blivit agad . . ."

Liksom i det föregående det första examensprotokollet citerades, kan det här vara lämpligt att också höra det sista för året 1842. Examen hölls då i Ryckelsby Rusthåll den 15 dec. och beskrives så:

"§ 1. Ifrån den 22 sistlidne september intill denna dag hava här, fem dagar i veckan, blivit underviste 40 barn, 22 gossar och 18 flickor, likväl med den anmärkning att en flicka från Hammarn, som en längre tid var sjuk, sedermera icke av modern blivit vederbörligen tillhållen att bevista skolan.

§ 2. Trenne gossar och 4 flickor voro vid terminens början alldeles nybegynnare, så att 6 sysselsatte sig med att stava och en blott kände bokstäverna, vilka barn nu någorlunda taga sig fram med innanläsning. Ibland de övriga läsa somliga väl och andra försvarligt innantill. Vid utanläsningen hava 5 gossar och 5 flickor icke allenast hunnit igenom hela katekesen utan även läst Bibliska historien, Religionshistoria, Botpsalmer m. m. Till övning uti innanläsning hava tabellerna för svensk och latinsk stil blivit genomgångna samt uti Nya Testamentet ifrån 16. kapitlet av Mattei evangelium till början av Johannes samt 50 psalmer i psalmboken.

§ 3. Vid bönestunderna morgon och afton har till sångens ledning psalmodikon blivit begagnat. Åtta gossar hava denna termin fått undervisning uti att skriva.

§ 4. Emot barnens uppförande har i allmänhet ingen anmärkning varit. Likväl vore att önska att alla barn, som intagas i de årliga skolorna, flitigt begagnade sig av alla läsedagarna, när ej sjukdom hindrar. Skolmästarens nit och bemödande för barnens väl vitsordades och erkändes.

§ 5. Efter givna förmaningar slutades dagens förrättning och denna termin med bön och Välsignelsen.

På skolkommitténs och församlingens vägnar:

C. A. Aurelius. Sven Jaensson. Petter Hansson."

Därmed slutar nu skildringen av den skola som fanns i Ekeby före den "lagstadgade" skolan. Men det bör tilläggas, att det ännu dröjde åtskilliga år, innan någon större förändring ifråga om vår sockenskola inträdde. Det gick länge i de gamla spåren. Trots detta har det dock syntts lämpligt att sätta gränsen mellan "det gamla" och "det nya" vid årtalet för lagen om folkskolor, 1842. Skildringen av skolan från detta årtal och framåt får alltså bli "en annan historia." Måhända får den sin plats i nästa hembygdshäfte.

Nils Johansson.
